

BOSNA I HERCEGOVINA
VIJEĆE MINISTARA
DIREKCIJA ZA EKONOMSKO PLANIRANJE

БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА
САВЈЕТ МИНИСТАРА
ДИРЕКЦИЈА ЗА ЕКОНОМСКО ПЛАНИРАЊЕ

BOSNIA AND HERZEGOVINA
COUNCIL OF MINISTERS
DIRECTORATE FOR ECONOMIC PLANNING

Bosna i Hercegovina

Izvještaj o socijalnoj uključenosti

Godišnji izvještaj 2022.

Sarajevo, Decembar/prosinac 2023.

Sadržaj

Skraćenice.....	3
Spisak tabela i grafikona.....	4
Uvod.....	5
Izvršni sažetak.....	6
Inkluzivno obrazovanje.....	8
Zapošljavanje	11
Siromaštvo, socijalna zaštita i ljudska prava	17
Zdravstveni sektor.....	33

Skraćenice

ARS – Anketa o radnoj snazi

APD – Anketa o potrošnji domaćinstava

BHAS – Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine

BD – Brčko Distrikt

BDP – Bruto domaći proizvod

COR– Ciljevi održivog razvoja

DEP- Direkcija za ekonomsko planiranje

EU – Europska Unija

EUROSTAT – Statistički ured europske zajednice

FOND PIO/MIO – Fond penzijsko invalidskog osiguranja/mirovinsko invalidskog osiguranja

FOND PIO RS – Fond penzijsko invalidskog osiguranja Republike Srpske

KM – Konvertibilna marka

MOR – Međunarodna organizacija rada

MICS - Istraživanje višestrukih pokazatelja

OSI – Osobe s invaliditetom

PDV – Porez na dodanu vrijednost

PM – Čestica zagađenja

PISA - Program za međunarodnu procjenu učenika

RCC – Vijeće za regionalnu saradnju

RS – Republika Srpska

SZO – Svjetska zdravstvena organizacija

SDR – Standardizirana stopa smrtnosti

UNESCO – Organizacija Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu

UIS – Institut za statistiku Organizacija Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu

UNDP – Program razvoja Ujedinjenih nacija

UNICEF – Fond Ujedinjenih nacija za djecu

WHO – Svjetska trgovinska organizacija

Spisak tabela i grafikona

Grafikon 1: Stanovništvo staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi i spolu u 2013. godini	10
Grafikon 2: Stope zaposlenosti prema spolu (15+) u Bosni i Hercegovini	12
Grafikon 3: Kretanje stope zaposlenosti za dob 20-64 u periodu 2014-2022.....	13
Grafikon 4: Aktivne i pasivne mjere zapošljavanja u Bosni i Hercegovini u 2022. godini	14
Grafikon 5: Udio ekonomski neaktivnih osoba radi porodičnih obaveza u dobi od 20-64 prema spolu, 2021. godina	15
Grafikon 6: Problemi sa stambenom jedinicom sa kojima se susreću siromašna i nesiromašna domaćinstva	18
Grafikon 7: Punoljetni korisnici socijalne zaštite 2021	20
Grafikon 8: Djeca u stanju socijalne potrebe 2021	24
Grafikon 9: Broj penzionera u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj	28
Grafikon 10: Standardizirana stopa smrtnosti (SDR), svi uzroci, zadnje dostupan podatak	34
Grafikon 11: Izdaci za zdravstvo prema pružaocima usluga zdravstvene zaštite (top tri) i izvorima finansiranja u Bosni i Hercegovini, 2021, u milionima KM.....	36
Tabela 1. Stope siromaštva prema statusu zaposlenja nosioca domaćinstva.....	17
Tabela 2. Pokazatelji siromaštva i nejednakosti Bosne i Hercegovine, 2011. i 2015.....	18
Tabela 3: Pregled projekata finansiranih kreditnim sredstvima u 2022. godini	31
Tabela 4: Pregled projekata finansiranih donatorskim sredstvima u 2022. godini	31

Uvod

Izvještaj o socijalnoj uključenosti Bosne i Hercegovine za 2022. godinu predstavlja razradu procesa koji omogućava osobama izloženim riziku od siromaštva i socijalne isključenosti da steknu priliku i neophodnu podršku za potpuno učešće u ekonomskom, socijalnom i kulturnom životu, te da uživaju društveno prihvatljive standarde života i blagostanja primijenjenim u društvu u kojem žive. Socijalno uključivanje kao koncept, osnova je socijalnih politika u zemljama EU, kao i njihove uzajamne koordinacije na nivou EU.

Sam pojam socijalne uključenosti dobio je na važnosti u javnim raspravama o politici EU početkom 1985. g, ali prekretnica je svakako Lisabon 2000 (tzv. Lisabonska strategija) kada je utvrđen desetogodišnji strateški cilj „EU da postane najkonkurentnija i najdinamičnija ekonomija na svijetu zasnovana na znanju, sposobna za održiv ekonomski rast sa više i boljih radnih mjesta i većom socijalnom kohezijom“. U isto vrijeme utvrđen je i instrument za implementaciju Lisabonske strategije, tzv. Otvoreni metod koordinacije (OMC), koji pruža okvir za saradnju unutar i između zemalja članica čije su nacionalne politike usmjerene prema zajedničkim usvojenim razvojnim ciljevima zajednice.

Zemlje članice su se složile da utvrde i promovišu najučinkovitije politike i mjere u području socijalne zaštite i socijalne uključenosti sa ciljem međusobnog učenja i razmjene najboljih iskustava. Do stvarnog pokretanja procesa socijalnog uključivanja došlo je zasjedanjem Evropskog vijeća u Nici 2000. godine kada su usaglašeni sljedeći ciljevi u borbi protiv siromaštva i socijalne isključenosti koji su ključne poluge Evropske strategije za socijalnu uključenost:

1. olakšati svima zapošljavanje, te pristup resursima, pravima, robama i uslugama,
2. spriječiti rizik od isključenosti,
3. pomoći najugroženijim kategorijama stanovništva,
4. pokrenuti sve relevantne organe.

Za praćenje socijalne isključenosti, zemlje EU koriste SILC anketu (eng. Income, Social inclusion and Living Conditions) , dok se u Bosni i Hercegovini koristi Anketa o potrošnji domaćinstava.

Izvještaj o socijalnoj uključenosti za 2022. godinu predstavlja pregled socio-ekonomskih trendova od 2013. do 2022. godine sa akcentom na 2022. godinu. Analize su bazirane na zvaničnim dostupnim podacima od strane domaćih i inostranih izvora. Izvršeno je poređenje glavnih pokazatelja Bosne i Hercegovine sa zemljama jugoistočne Evrope. Nakon izvršnog sažetka gdje su predstavljeni glavni nalazi iz Izvještaja za 2022. godinu, u narednim poglavljima je detaljnije opisno stanje u oblastima iz kojih proizilaze strateških ciljevi inkluzivnog rasta za Bosnu i Hercegovinu.

Izvršni sažetak

Obrazovni sistem u BiH nije inkluzivnog karaktera i ne pridaje mu se značaj koji mu je odgovarajući, iako predstavlja veoma važan stub u pristupu socijalnoj uključenosti i obrazovanju u EU. Lanac inkluzivnosti počinje obrazovanjem kojim se pojedinac osposobljava za uključivanje na tržište rada što omogućava finansijsko osamostaljivanje odnosno ekonomsku neovisnost. Tako se pojava siromaštva sprječava, a ujedno postiže bolji kvalitet života. Praćenje realizacije inkluzije u obrazovanju podrazumijeva prepoznavanje primjera dobre prakse ali i barijera i teškoća sa kojima se njeni akteri susreću. Postoje mnogi faktori rizika od socijalne isključenosti koji su direktno povezani sa obrazovanjem, gdje su najčešći uzroci loše materijalno stanje u porodici i nezadovoljavajuća systemska rješenja za različite nivoe obrazovanja. Dodatni faktori rizika za isključenost u obrazovanju su zdravstveni problemi, fizički ili mentalni nedostaci te pripadnost manjinskim grupama (poput Roma), kao i povratnicima u određeno područje ili regiju.

Stopa zaposlenosti u Bosni i Hercegovini 2022.godine, prema Anketi o radnoj snazi, iznosila je 40,2%, i u blagom je porastu u odnosu na prethodnu godinu kada je iznosila 39,6%. Pored toga što se stopa zaposlenosti smanjila, jazu u stopi zaposlenosti među polovima se povećao. Kod muškaraca stopa zaposlenosti je povećana sa 51,1% na 52,1%, dok se stopa zaposlenosti kod žena blago povećala sa 28,7% na 28,9%.

Prema podacima iz Ankete o radnoj snazi za 2022. godinu, stopa aktivnosti je iznosila 47,6 %, što predstavlja blagi pad u odnosu na prethodnu godinu kada je ta stopa iznosila 48,2%. Gender jaz je vidljiv i u stopi aktivnosti budući da je 59,6% radno sposobnih muškaraca aktivno, za razliku od 36,1% žena.

Stopa nezaposlenosti mladih u dobi od 15 do 24 godine za 2022. godinu iznosila 35,1 % i manja je za 0,5 % u odnosu na 2021.

Siromaštvo u Bosni i Hercegovini najčešće se mjeri indikatorima vezanim za potrošnju dok se višedimenzionalnost siromaštva posmatra kroz zdravstvo, obrazovanje, mogućnosti zapošljavanja i pristup ustanovama socijalne zaštite. Nova Anketa o potrošnji domaćinstava provedena je u 2020/2021 godini, ali ažurirani podaci o relativnom siromaštvu još nisu dostupni. Prema, posljednjim dostupnim podacima Agencije za statistiku (za 2015 godinu), 16,9% stanovništva živjelo je u relativnom siromaštvu, a najbogatija petina je 4,9 puta više trošila u odnosu na najsiromašniju petinu. U pogledu starosne strukture, stopa siromaštva starih (65+) te djece (<15godina), je veća od prosječne za zemlju. U pogledu geografske distribucije veću stopu siromaštva bilježe domaćinstva koja žive u negradskom tipu domaćinstva. Siromaštvo prema spolu, ne bilježi značajne promjene.

Jedan od oblika socijalne zaštite primalo je ukupno 510.036 korisnika, što je manje u odnosu na 2021. godinu, kada je taj broj iznosio 521.218 korisnika. Od toga 402.186 su punoljetni korisnici ili 78,85 % , a 107 850 su maloljetni korisnici ili 21,15 % gdje malo više prednjače osobe muškog pola.

U godišnjem izvještaju Ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine za 2022. godinu, ovoj instituciji se obratilo ukupno 9.315 građana i to putem direktnih kontakata, telefonskih poziva, elektronskom poštom i pisanim žalbama.

U Bosni i Hercegovini broj penzionera je i dalje u stalnom porastu.

U Federaciji Bosne i Hercegovine, broj isplaćenih penzija u decembru 2022 godine iznosio je 434.167 penzija. U Republici Srpskoj, broj korisnika penzija u 2022 godini iznosio je 276.503 korisnika.

Prema posljednjim podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine za 2022. godinu, sa smetnjama u fizičkom i psihičkom razvoju bilo je ukupno 65.772 lica, od čega 50 154 punoljetnih i 15 618 maloljetnih lica, odnosno korisnika. Neznatno je povećanje u odnosu na 2021. godinu kada je taj broj iznosio 64.516 lica, odnosno 1.256. više korisnika.

U Bosni i Hercegovini je u 2022 godini bilo 91.223 raseljenih osoba u statusu i to: 32.003 raseljenih osoba sa trenutnim mjestom boravka u Federaciji BiH, 59.155 raseljenih osoba sa trenutnim mjestom boravka u Republici Srpskoj i 65 raseljenih osoba sa trenutnim mjestom boravka u Brčko Distriktu BiH.

Broj izbjeglica koji se nalaze izvan zemlje prema podacima UNHCR- a je 16.925.

Kapaciteti medicinskog kadra su znatno manji od prosjeka zemalja Evropske Unije, što za posljedicu može da ima otežan i nepravovremen pristup pacijentu. Posebno zabrinjava otežan pristup uslugama zdravstvene zaštite uzrokovan pandemijom Covid-19. Bosnu i Hercegovinu karakteriše kontinuirano povećavanje troškova u sektoru zdravstva, tako da su u 2021. godini izdaci u zdravstvu su iznosili 3 milijarde i 740 miliona, što je za 371 miliona više nego prethodne godine. Kontinuirano povećanje izdataka se jednim dijelom može objasniti i starenjem stanovništva, a i činjenicom da liječenje postaje „skuplje“ uvođenjem novih tehnologija i većeg spektra laboratorijskih nalaza, te općeg rasta indeksa cijena, a pandemija je dodatno uticala na povećanje izdataka u zdravstvu.

Inkluzivno obrazovanje

Obrazovanje bi trebalo imati za cilj osposobljavanje za samostalno učenje i snalaženje u društvu odnosno jačanje konkurentnosti pojedinca na tržištu rada. Bez stečenih kvalifikacija nije se moguće zaposliti, čime se povećava rizik zapadanja u začarani krug neobrazovanosti, nezaposlenosti i siromaštva. Praćenje realizacije inkluzije u obrazovanju podrazumijeva prepoznavanje primjera dobre prakse ali i barijera i teškoća sa kojima se njihovi akteri susreću.

Za socijalnu uključenost svakog pojedinca u jednom društvu, potrebno je izgraditi i održavati inkluzivan sistem obrazovanja. Lanac inkluzivnosti počinje obrazovanjem kojim se pojedinac osposobljava za uključivanje na tržište rada što omogućava finansijsko osamostaljivanje odnosno ekonomsku neovisnost. Tako se pojava siromaštva sprječava, a ujedno postiže bolji kvalitet života. Postoje mnogi faktori rizika od socijalne isključenosti koji su direktno povezani sa obrazovanjem, gdje su najčešći uzroci loše materijalno stanje u porodici i nezadovoljavajuća systemska rješenja za različite nivoe obrazovanja. Dodatni faktori rizika za isključenost u obrazovanju su zdravstveni problemi, fizički ili mentalni nedostaci te pripadnost manjinskim grupama (poput Roma), kao i povratnicima u određeno područje ili regiju.

U ugroženu skupinu djece spadaju djeca koja su navršila 15 godina, a nisu pohađala osnovnu školu, jer se oni, prema zakonu, školuju po principu školovanja odraslih. To podrazumijeva vanredno polaganje razreda. Novi podaci iz UNESCO Instituta za statistiku (UIS) pokazuju da još uvijek ima oko 262 miliona - ili jedan od svake pet - djeca, adolescenti i mladi između 6 i 17 godina van škole. Ova brojka se povećava na jedan od troje dece van škole u zemljama sa niskim i nižim srednjim prihodima. Najnoviji podaci su dio godišnjeg objavljivanja UIS podataka o napretku prema SDG 4, koji obuhvata 32 globalna i tematska indikatora. UIS je upravo obnovio svoju globalnu bazu obrazovanja za školsku godinu koja se završava 2017. godine, koja uključuje istorijske vremenske serije, regionalne prosjeke i indikatore o nizu ključnih pitanja politike koja se odnose na pristup školama, učešće i završetak prema nivou obrazovanja, ishodima učenja, jednakosti, nastavnike i finansiranje obrazovanja.

Jedan od faktora socijalne uključenosti/isključenosti jeste **finansijska dostupnost obrazovanju**. Stopa upisa djece iz siromašnih porodica u srednje škole mnogo je niža od prosjeka. Pregled javne potrošnje¹ pokazuje da je stopa upisa djece iz siromašnih porodica mnogo niža nego što je slučaj sa njihovim "nesiromašnim" vršnjacima, što ih stavlja u daleko ranjiviji položaj u pogledu siromaštva. Nadalje, učenici koji ne nastave pohađati srednju školu se nakon završetka osnovne škole nalaze u riziku od siromaštva (57% ih je u kategoriji siromašnih)². Mnogi učenici koji pohađaju stručne škole nisu imali adekvatan pristup opštem obrazovanju i zbog toga nisu kvalitetno pripremljeni da se suoče sa izazovima današnjeg tržišta rada.

Predškolsko obrazovanje. U školskoj 2022/2023. godini u BiH ukupno je bilo 4651 predškolskih ustanova sa 38 762 djece. U odnosu na prethodnu školsku godinu broj djece korisnika predškolskih ustanova porastao je za 16,8%, a broj zaposlenih veći je za 8,5%. Od ukupnog broja djece u predškolskom vaspitanju i obrazovanju njih 60,7% obuhvaćeno je u javnim ustanovama, dok je u privatnim ustanovama obuhvaćeno njih 39,3%. Na mjesto u predškolskim ustanovama čekalo je 6 8042 djece što je u odnosu na prethodnu školsku godinu manje za 24%. U školskoj 2022/2023. godini u jasličkoj grupi je boravilo 9 356 djece, što je za 20% više u odnosu na prethodnu školsku godinu. Najveću grupu među njima čine djeca uzrasta od 2 do 3 godine (57,5%).³

¹ Svjetska banka 2004. godine.

² Istraživanje za potrebe Izvještaja o humanom razvoju za 2007. godinu, UNDP.

³ Agencija za Statistiku BiH, *Predškolsko vaspitanje i obrazovanje 2022/2023*.

Osnovno obrazovanje. Procijenjena stopa pohađanja škole za djecu uzrasta od 6 do 14 godina iznosi 97,6% za Bosnu i Hercegovinu. *Broj učenika u osnovnim i srednjim školama se iz godine u godinu smanjuje.* U školskoj 2022./2023. godini u BiH upisano je 260 337 učenika, što je u odnosu na prethodnu školsku godinu manje za 4 465 učenika, ili 1,7%. Učešće broja učenika u odnosu na ukupan broj učenika iznosi 48,7%. U školskoj 2022./2023. godini u prve razrede je upisano 28 253 učenika, što je u odnosu na prethodnu školsku godinu više za 0,9%. Od ukupnog broja učenika, u nižim razredima (od prvog do petog razreda, odnosno ISCED 1) je bilo 54,4% učenika, dok je u višim razredima (od šestog do devetog razreda, ISCED 2) bilo 45,6% učenika.⁴

Srednje obrazovanje. U školskoj 2022./2023. godini u BiH u 312 srednjih škola upisano je 107 936 učenika, što je u odnosu na prethodnu školsku godinu manje za 321 učenik, ili 0,3%. U školskoj 2022./2023. godini u nastavni proces bilo je uključeno 13 068 nastavnika, a od toga 8 242 žena ili 63,1 %. Najveći broj učenika pohađa tehničke škole 57,8%, zatim gimnazije 20,5%, dok je u stručnim školama 18,3% učenika. Na kraju školske 2021./2022. godine 26 768 učenika je završilo srednju školu, što je u odnosu na kraj 2020./2021. godine manje za 2 600 učenika ili 8,9%. Odnos muških i ženskih učenika koji su završili školu je 51,7% muških i 48,3% ženskih.⁵

Visoko obrazovanje. U školskoj 2022./2023. godini na prvi ciklus studija visokog obrazovanja, uključujući kratki ciklus i integrisane studije, u zimski semestar upisano je 73 250 studenata, od toga je 64 064 studenata upisano na sve godine studija, a 9 186 su apsolvanti. U 2022. godini diplomiralo je/završilo studije 11 312 studenata, što je za 8,2% manje u odnosu na 2021. godinu. Od ukupnog broja diplomiranih/završenih studenata 62,1% su studentice. Prema „starom“ programu obrazovanja 0,6% studenata je diplomiralo/završilo studije, a prema programu prilagođenom Bolonjskoj deklaraciji njih 99,4%. Od ukupnog broja diplomiranih/završenih studenata na visokim školama diplomiralo je 8%, a na univerzitetima 92%.⁶

Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine objavljuje podatke o izdacima za formalno obrazovanje u Bosni i Hercegovini u referentnoj 2021. godini, dobijene na osnovu provedenog istraživanja finansijske statistike obrazovanja. Izdaci za formalno obrazovanje prema svrsi potrošnje u Bosni i Hercegovini, u 2021. godini iznosili su 1 milijardu 634 miliona KM ili 4,2% bruto domaćeg proizvoda. Javni, privatni izdaci i sredstva iz inostranstva za obrazovne ustanove u 2021. godini iznosili su 1 milijardu 776 miliona KM ili 4,5% bruto domaćeg proizvoda. Od ukupnog iznosa izdataka za obrazovne ustanove, javni izdaci bili su 89,5%, privatni izdaci 9,4%, a 1,1% bila su sredstva iz inostranstva. U strukturi ukupnih izdataka za obrazovne ustanove, izdaci za predškolsko obrazovanje učestvovali su sa 7,0%, osnovno obrazovanje 47,8%, srednje obrazovanje 22,8% i visoko obrazovanje 22,3%.⁷

Obrazovni sistem u BiH nije inkluzivnog karaktera i ne pridaje mu se značaj koji mu je odgovarajući, iako predstavlja veoma važan stub u pristupu socijalnoj uključenosti i obrazovanju u EU. Najugroženije kategorije djece po pitanju pristupa obrazovanju su djeca sa posebnim potrebama, djeca povratnici, djeca iz porodica u stanju socijalne potrebe i djeca Romi.

Djeca s posebnim potrebama, tačnije, djeca koja imaju poteškoća u razvoju ili boluju od hroničnih bolesti, te su zbog toga osuđena na boravak u bolnici ili kod kuće, predstavljaju grupe djece koja ponekad ili ne upisuju ili napuštaju osnovno obrazovanje.

Školu ponekad nisu u mogućnosti da pohađaju **djeca povratnici** zbog lošeg materijalnog stanja, geografske dostupnosti škole, te u nekim slučajevima zbog jezika na kojem se obrazuju, a koji nije njihov maternji.

Djeca iz porodica u stanju socijalne potrebe, također, u velikom procentu napuštaju srednjoškolsko obrazovanje. Izdvajanja države za pomoć takvim porodicama su neznatna, a, prema nekim procjenama, za

⁴ Agencija za Statistiku BiH, *Osnovno obrazovanje 2022/2023*

⁵ Agencija za Statistiku BiH, *Srednje obrazovanje 2022/2023*

⁶ Agencija za Statistiku BiH, *Visoko obrazovanje 2022/2023*

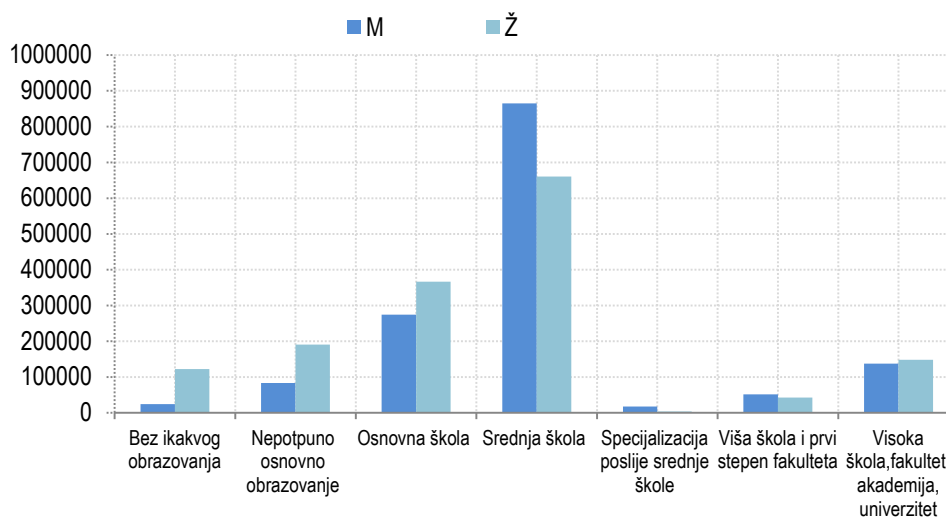
⁷ Agencija za Statistiku BiH, *Finansijska statistika obrazovanja 2022/2023*

jednu godinu školovanja u srednjoj školi potroši se između dvije i tri hiljade konvertibilnih maraka. Porodice u kojima su roditelji nezaposleni, ili samo jedan roditelj radi, imaju niska primanja i ne mogu obezbijediti ova sredstva, a samim tim nisu u mogućnosti djeci omogućiti nastavak školovanja.

Romska populacija je u BiH posebno ugrožena. Prema zvaničnim podacima, 64 romske djece su napustila školovanje u školskoj 2014./2015. godini⁸. *Istraživanja djece i mladih koji ne upisuju i koji napuštaju školu* (UNICEF, 2011) ukazuju na podatak da je čak 46,2% romske djece napustilo osnovnu školu, a manje od 15% romske djece u Bosni i Hercegovini bilo uključeno u srednjoškolsko obrazovanje. Na ovaj način su sebi onemogućili nastavak obrazovnog puta ka sticanju određenih kvalifikacija. Osnovnu školu romska djeca ne upisuju i, između ostalog, budući da nemaju rodni list, odnosno nemaju nikakav identifikacioni dokument. Velika nepismenost među ovom populacijom dovodi do toga da oni i nisu svjesni koliki značaj za razvoj djeteta ima obrazovanje. Dodatni razlog zbog kojeg je u ovoj populaciji visok procenat onih koji nemaju završenu niti osnovnu školu, jeste to što nemaju mogućnost školovanja maternjem jeziku, a njihova djeca, do polaska u školu, vrlo slabo znaju jezike konstitutivnih naroda, tako da prilikom polaska u školu tek počinju da ih savladavaju, što utiče na njihov uspjeh u učenju⁹.

Prema podacima iz Popisa stanovništva u Bosni i Hercegovini 2013. godine, 2,82% stanovništva u BiH je nepismeno. Po rodnoj podjeli, 0,78% muškaraca i 4,76% žena od ukupnog stanovništva je nepismeno. Primjetna je razlika u nivou obrazovanja stanovništva po spolu, gdje daleko veći broj žena ima niže nivoe obrazovanja (bez obrazovanja, nepotpuno i osnovno obrazovanje). Dok 59% muškaraca preko 15 godina ima srednje obrazovanje, kod žena je taj postotak 43%. Više od 50% stanovništva starijeg od 15 godina u BiH ima završenu srednju školu. Veći udio ženske populacije je bez ikakvog obrazovanja ili sa nepotpunim osnovnim obrazovanjem, kao i sa završenom osnovnom školom, dok je udio muškaraca sa završenom srednjom školom, ali i sa završenim višim stepenima obrazovanja nešto veći u odnosu na žene.

Grafikon 1: Stanovništvo staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi i spolu u 2013. godini

Izvor: Popis stanovništva u Bosni i Hercegovini 2013. godine

⁸ Izvještaj o provođenju Revidiranog akcionog plana bosne i hercegovine o obrazovnim potrebama Roma, za školsku 2014./2015. godinu.

⁹ Izvještaj o provođenju Revidiranog akcionog plana bosne i hercegovine o obrazovnim potrebama Roma, za školsku 2014./2015. godinu.

Zapošljavanje

Zapošljavanje je jedan od osnovnih uslova za osiguranje socijalne uključenosti. Tržište radne snage u Bosni i Hercegovini u zadnjoj deceniji i dalje karakteriše visoka stopa neaktivnosti, nezaposlenosti, a posebno dugoročne nezaposlenosti. Aktivne politike zapošljavanja na tržištu radne snage, zahtijevaju evaluaciju njihove efikasnosti i održivosti na duži vremenski period. Službe za zapošljavanje na svim nivoima vlasti, iako nude obuke za sticanje određenih vještina koje bi trebalo povećati konkurentnost pojedinca na tržištu rada, ne vode evidenciju nezaposlenih prema vještinama već prema nivou obrazovanja. S druge strane, većina poslodavca prilikom konkursnih procedura navodi neophodne vještine koje je potrebno posjedovati za obavljanje određenog radnog mjesta. Agenda 2030 i Cilj 8 Dostojanstven rad i ekonomski rast direktno su povezani sa unapređenjem zapošljavanja. Pored toga i drugi ciljevi kroz svoje podciljeve doprinose povećavanju zapošljavanja a posebno kroz unaprijeđenje obrazovanja te gender ravnopravnog učešća na tržištu rada. Okvir za implementaciju ciljeva održivog razvoja u Bosni i Hercegovini sadrži i šest indikatora sa ciljanim vrijednostima koji se u direktnoj vezi sa tržištem rada. Oni se odnose na povećavanje stope zaposlenosti posebno žena i mladih, smanjenjem neaktivnosti posebno kod žena, te povećanjem minimalne neto plate.

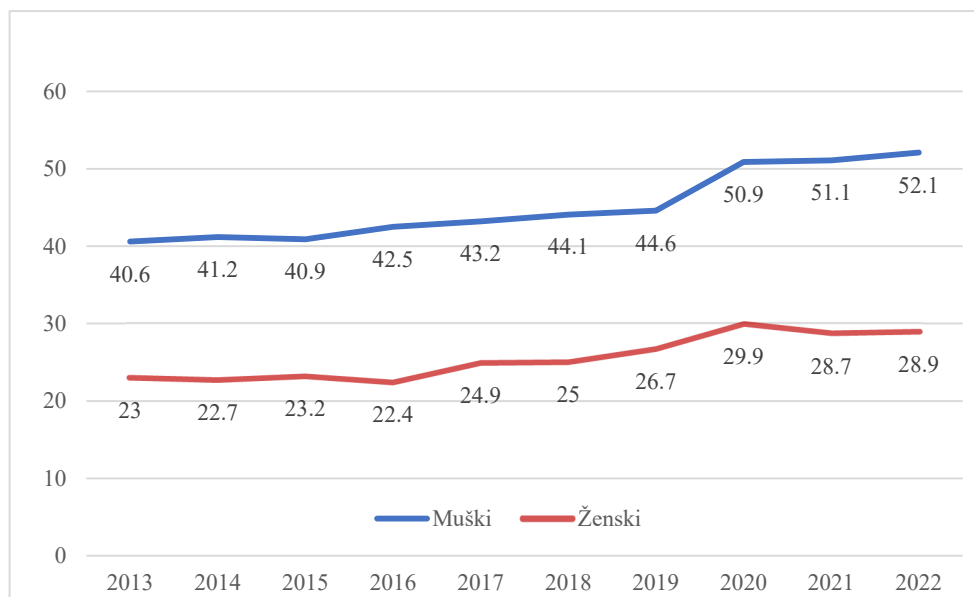
Ovo poglavlje analizira podatke o tržištu rada u Bosni i Hercegovini, entitetima i Brčko distriktu Bosne i Hercegovine koji se mogu prikupiti iz dva izvora: administrativni podaci i Anketa o radnoj snazi (ARS). Podaci iz Anketa o radnoj snazi (ARS) metodološki se zasnivaju na preporukama Međunarodne organizacije rada (MOR) i zahtjevima EUROSTAT-a i međunarodno su uporedivi.

Podaci o tržištu rada u Bosni i Hercegovini, entitetima i Brčko distriktu Bosne i Hercegovine mogu se prikupiti iz dva izvora: administrativni podaci i Anketa o radnoj snazi (ARS). Podaci iz Anketa o radnoj snazi (ARS) metodološki se zasnivaju na preporukama Međunarodne organizacije rada (MOR) i zahtjevima EUROSTAT-a i međunarodno su uporedivi.

Anketna stopa zaposlenosti za Bosnu i Hercegovinu za 2022. godinu iznosila je 40,2%, i u blagom je porastu u odnosu na prethodnu godinu kada je iznosila 39,6%. Stopa zaposlenosti bilježi značajnu razliku među polovima (52,1% je stopa zaposlenosti muškarca, a 28,9% je stopa zaposlenosti žena). Prema administrativnim podacima, u 2022. godini u prosjeku je bilo 840.517 osoba zaposleno od čega su 373.060 bile žene. Ovo predstavlja povećanje od 16.918 zaposlenih u odnosu na prethodnu godinu (ukupno povećanje broja zaposlenih žena je iznosio 15.858).¹⁰ U posmatranom periodu 2016-2022, u 2022 godini je zabilježen najveći nivo administrativno zaposlenih osoba, i premašio je do tada rekordnu 2019.godinu, kada je bilo prosječno zaposlenih 823.130 osoba.

¹⁰ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Demografija i socijalne statistike, Zaposleni po djelatnostima, mart 2023
www.bhas.gov.ba

Grafikon 2: Stope zaposlenosti prema spolu (15+) u Bosni i Hercegovini

Izvor: Ankete o radnoj snazi, Agencija za statistiku BiH

Prema dobnim skupinama najnižu stopu zaposlenosti imaju mladi 15-24 (18,3%), a najveću stopu zaposlenosti imaju osobe dobnih skupina 25-49 (65,3%).¹¹ I u ovim dobnim grupama primjetna je gender razlika. Stopa zaposlenosti 15-24 za muškarce iznosi 24,0% a za žene 12,3%. Stopa zaposlenosti dobnih skupina 25-49 za muškarce iznosi 78,6% a za žene 51,4%.

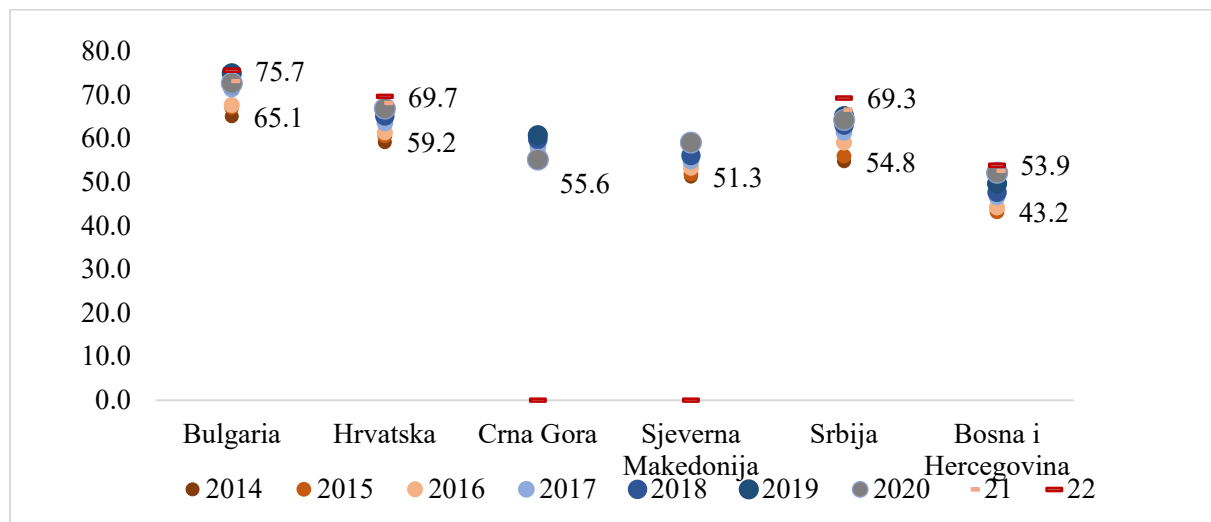
Bosna i Hercegovina bilježi niske stope zaposlenosti i u poređenju sa regijom, a poseban zaostatak je primjetan u smislu zastupljenosti žena na tržištu rada.

U pogledu stope zaposlenosti, BiH bilježi niske stope i u poređenju sa regijom. Prema podacima EUROSTAT-a i Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine, najveću stopu zaposlenosti (20-64 godina starosti) za 2022 godinu, nakon Hrvatske, imala je Srbija 65,9%, dok je najmanju imala je Turska sa 51,0%.¹²

Grafikon dole prikazuje i da je u sedmogodišnjem periodu (2014-2022), svaka zemlja povećala stopu zaposlenosti za ovu dobnu skupinu (Crne Gore), s tim da je Srbija ostvarila najveći pomak mjereno u procentnim poenima. Iako je primjetan rast od 10 procentnih poena on je bio nedovoljan da se sustigne region, tako da Bosna i Hercegovina u 2022.godine bilježi najnižu stopu zaposlenosti.

¹¹ Anketa o radnoj snazi, BHAS

Grafikon 3: Kretanje stope zaposlenosti za dob 20-64 u periodu 2014-2022

Izvor: EUROSTAT baza podataka na dan 09.11.2023 ([online data code: Ifsa_ergan]) i Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine za BiH podatak, zadnje dostupan podatak za Crnu Goru, Sjevernu Makedoniju i Tursku je iz 2020. godine

U 2022. godini stopa nezaposlenosti je iznosila 15,4%, te je smanjena za 2 procentna poena u odnosu na prethodnu godinu.¹³ Istovremeno i registrovana nezaposlenost bilježi pad. U prosjeku u 2022.g. 362.989 osoba je bilo registrovano nezaposleno, što je manje za bilo je oko 394.402 osobe nezaposleno, što je manje za preko 31 hiljadu nezaposlenih osoba.¹⁴

Najveći problem nezaposlenosti u Bosni i Hercegovini je njegoova strukturna priroda, iz razloga što značajan udio u nezaposlenosti čine dugoročno nezaposlene osobe.

U 2022.godini čak je 43% nezaposlenih bilo je nezaposleno duže od 2 godine. Ovaj udio se iz godine u godinu smanjuje, što može biti objašnjeno brisanjem osoba sa evidencije registrovanih nezaposlenih po različitim osnovama (odlazak u penziju, odlazak u inostranstvo, pronalazak zaposlenja).

Posmatrano po dobnim skupinama, najveću stopu nezaposlenosti bilježe mladi 15-24 (35,1%), a najnižu starosna skupina od 50-64 (11,5%). Za razliku od stope zaposlenosti, stopa nezaposleni ne bilježi visok gender jaz kao što je slučaj u pogledu stope zaposlenosti.

Povratak ekonomije, odnosno realni rast BDP-a od 4,1% u 2022. godini¹⁵ imalo je značajnog povoljnog utjecaja na tržište rada.

Istovremeno, dok tržište rada bilježi smanjenje registrovanog broja nezaposlenih, zabilježen je i realni pad neto plata u Bosni i Hercegovini od -1,3%,¹⁶ što utiče na kupovnu moć stanovništva.

Velika razlika između anketno nezaposlenih i nezaposlenih koji su registrovani u biroima za zapošljavanje ukazuje na postojanje sive ekonomije što dodatno otežava kreiranje i implementiranje **aktivnih politika zapošljavanja**. Podaci o aktivnim politikama zapošljavanja u Bosni i Hercegovini nisu konsolidovani. Jedini dostupni podaci o aktivnim politikama su oni koji se sprovode putem biroa za zapošljavanje. Prema metodologiji EUROSTAT-a u aktivne mjere uračunati su i administrativni troškovi biroa za zapošljavanje (režije, plate zaposlenih), ali u ovom Izvještaju aktivne mjere ne obuhvataju administrativne troškove. Pasivne mjere zapošljavanja su veće od aktivnih ali se razlika smanjuje. U pasivne mjere su uračunati,

¹³ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Saopštenje Ankete o radnoj snazi u Bosni i Hercegovini

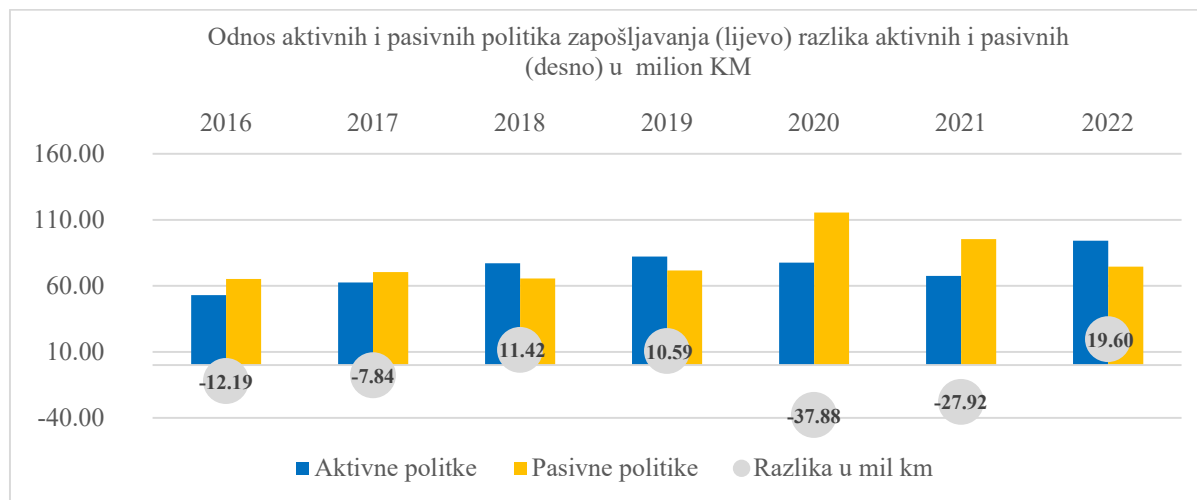
¹⁴ Agencija za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine, „Detaljna statistika za 2020 godinu“

¹⁵ Prema projekcijama CBBH (Godišnji izvještaj za 2022.godinu) . Projekcija ja izvršena u novembru 2022.godine

¹⁶ Ekonomski trendovi za 2022.godinu, Direkcija za ekonomsko planiranje Bosne i Hercegovine

pored novčanih naknada u slučaju nezaposlenosti i novac koji biroi plaćaju fondovima za zdravstveno osiguranje, što predstavlja dodatno opterećenje za adekvatnije ciljanje aktivnih politika zapošljavanja.

Grafikon 4: Aktivne i pasivne mjere zapošljavanja u Bosni i Hercegovini u 2022. godini

Izvor: Podaci koje je Agencija za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine dostavila na zahtjev Direkciji za ekonomsko planiranje BiH

Prema dostavljenim podacima Agencije za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine u aktivne i pasivne mjere zapošljavanja u Bosni i Hercegovini utrošeno je skoro 169 miliona KM u 2022 godini, što predstavlja povećanje od skoro 5 miliona KM. Vidljivo je u prethodnom grafikonu da su izdaci opet veći za aktivne nego pasivne mjere zapošljavanja što predstavlja, svojevrsni i oporavak od pandemije Covid-19. U aktivne politike zapošljavanja utrošeno je oko 94,2 miliona KM, što predstavlja povećanje za 26,6 miliona KM.

Kod pasivnih mjera došlo je također do značajnih promjena jer je utrošeno 74,6 miliona KM što je za skoro 20 miliona manje nego 2019 godine. U 2022. godini, došlo je do najveće pozitivne razlike u izdacima između aktivnih i pasivnih mjera, budući da je na aktivne mjere utrošeno 19,6 miliona više nego za pasivne mjere.

U oba entiteta, kao i u BD BiH najpopularnije su mjere koje se odnose na podršku zapošljavanja i rehabilitaciju, a za njom slijedi start-up poduzetništvo.

Prema podacima Agencije za rad i zapošljavanje u Bosni i Hercegovini, prosječan mjesečni broj korisnika novčanih naknada u slučaju nezaposlenosti iznosio je 13.965 što predstavlja smanjenje za 2 hiljade u odnosu na prethodnu 2020. godinu.

Migracije i tržište rada

U Bosni i Hercegovini je i dalje je popularan trend zapošljavanja u inostranstvu. Jedinstvena statistika o ovome ne postoji, ali postoje podaci kojima raspolaže Agencija za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine.

Od navedenih sporazuma trenutno se implementiraju samo Slovenija i Njemačka, dok iz Katara i Srbije nema radnih ponuda. Od 2013. godine do kraja 2018. godine u Sloveniji je zaposleno 35.999 osoba (oko 70% su osobe od 30-45 godina). Samo u 2019. godini, prema dostavljenim podacima Agencije za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine, u Sloveniji je zaposleno 14.581 radnika, a u pandemijskoj 2020. godini skoro duplo manje odnosno 7.887. U 2021. godini rekordna je godina u posredovanju zapošljavanja u Sloveniji, kada je zaposleno 19.575 osoba. U 2022. godini, u Sloveniji, izdato je 18.312 radnih dozvola za naše građane što predstavlja smanjenje od oko 1.200 radnih dozvola. Dominantna starosna grupa je 25-29 a 98% zaposlenih u Sloveniji su muškarci. Kada su u pitanju zanimanja i dalje su najtraženiji vozači motornih vozila, te varioci. U Njemačkoj u periodu 2013-2018. zaposleno je 4.552 medicinskih radnika

preko Agencije za rad i zapošljavanje a oko 60% su osobe od 20-30 godina. U periodu od 01.01.-20.07. 2019. godine, ukupno je izdato 683 radnih dozvola. U 2020 godini dolazi do smanjenja broja zaposlenih u Njemačkoj (553 osobe), koje se nastavilo i u 2021.godini (487) koja su se ostvarila preko Agencije za rad i zapošljavanje. U 2022.godini dolazi do blagog porasta u broju radnih dozvola u odnosu na prethodnu godinu (sa 487 na 553 radnih dozvola). Kao i u slučaju Slovenije, dominantna starosna grupa je 25-49, a za razliku od Slovenije 35,3% su muškarci a 64,7% žene.

Sa Slovenijom postoji odredba u ugovoru da osoba mora biti evidentirana u zavodu za zapošljavanje, dok sa SR Njemačkom taj uslov ne postoji.

Sporazum sa Katarom se ne implementira jer nije definirana procedura za provođenje Sporazuma, te zbog toga nema ni radnih ponuda iz ove države.

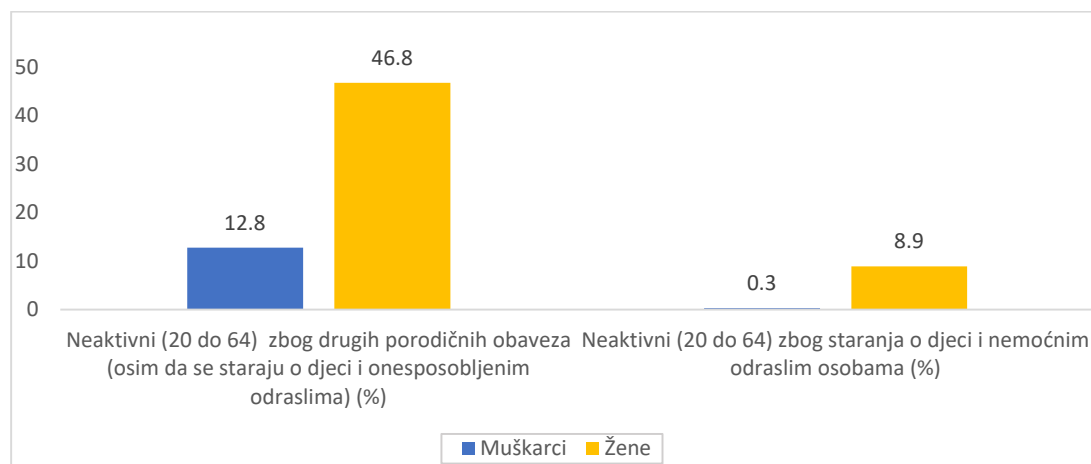
U Bosni i Hercegovini prisutan je trend povećavanja izdatih radnih dozvola strancima. Tako je u 2022.godini izdato 3.018 radnih dozvola što predstavlja povećanje od 30% u odnosu na prethodnu godinu.¹⁷ Najviše radnih dozvola izdato je za državljane Turske (667), Srbije (602) i Hrvatske (150).

Neaktivnost radno sposobnog stanovništva

Bosnu i Hercegovinu i dalje karakteriše visok udio neaktivnog stanovništva, iako ima dugogodišnji trend smanjivanja. Neaktivno stanovništvo čine nezaposlene osobe koje ne bi prihvatile ponuđeni posao. Anketa o radnoj snazi za 2022.godinu bilježi stopu aktivnosti od 47,6% što predstavlja blago smanjenje od 0,4 procentna poena u odnosu na prethodnu godinu.

Stopa aktivnosti, u poređenju sa zemljama regiona, a posebno sa zemljama Evropske Unije, je i dalje niska. To znači da je potrebno implementirati aktivacijske politike zapošljavanja sa posebnim fokusom za žene i mlade. Prema dobnim skupinama, stopa aktivnosti je najizraženija za starosnu skupinu od 25-34 (75,4%), i ona se već tri godine ne mijenja. Najniža stopa aktivnosti zabilježena je kod starijih osoba 65+ (2,6%) i mladih 15-24 (28,3%). Postoji značajna razlika u genderu u pogledu stope aktivnosti, od čak 23,5 procentnih poena (59,6% u odnosu na 36,1%). Pored toga gender jaz u zadnje tri godine bilježi blagi porast. Oporavak od pandemije, trebao bi biti inkluzivniji prema ženama, te je neophodno kreirati mjere i okruženje za lakše zapošljavanje žena.

Grafikon 5: Udio ekonomski neaktivnih osoba radi porodičnih obaveza u dobi od 20-64 prema spolu, 2021.godina

Izvor: Direkcija za ekonomsko planiranje BiH je dobila podatke na zahtjev od Agencije za statistiku BiH, trenutno su raspoloživi podatci za 2021 godinu.

¹⁷ Migracioni profil za 2022.godinu, Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine

Osobe sa invaliditetom su i dalje posebno diskriminirane na tržištu rada jer i pored izdvajanja na aktivne politike zapošljavanja OSI, one nemaju omogućen fizički pristup poslu radi neprilagođenosti javne infrastrukture (trotoari, javni prevoz, razni objekti i javne ustanove).

Tržište rada u Bosni i Hercegovini i dalje se suočava sa brojnim izazovima. Ne postoji sistem monitoringa potražnje i ponude za radnom snagom što dodatno otežava upravljanje sa aktivnim politikama zapošljavanja kao i sa usklađivanjem obrazovanja i tržišta rada. Da bi se aktivne politike adekvatno planirale neophodno je da se zavodi za zapošljavanje „oslobode“ od socijalnih politika.

Nedostatak radnih mjesta koja bi apsorbirala ponudu radne snage i dalje ostaje jedan od ključnih problema. Postoje inicijative da se smanje doprinosi na plate što bi uticalo na smanjenje sive ekonomije, i samim tim povećala bi se zaposlenost. Također, pored smanjivanja doprinosa, postoje inicijative o smanjivanju procedura za pokretanje malih i srednjih preduzeća, što bi trebalo rezultirati kreiranjem novih radnih mjesta. Potrebno je aktivnije raditi na otklanjanju prepreka za učestvovanje na tržištu rada, što se posebno odnosi na osobe sa invaliditetom, žene i mlade.

Osobe sa invaliditetom su i dalje posebno diskriminisane na tržištu rada jer i pored izdvajanja na aktivne politike zapošljavanja OSI, oni nemaju svugdje omogućen fizički pristup poslu radi neprilagođenosti infrastrukture (trotoari, javni prevoz, razni objekti i javne ustanove).

Tržište rada u Bosni i Hercegovini i dalje se suočava sa brojnim izazovima. Ne postoji sistem monitoringa potražnje i ponude za radnom snagom što dodatno otežava upravljanje sa aktivnim politikama zapošljavanja kao i sa usklađivanjem obrazovanja i tržišta rada. Da bi se aktivne politike adekvatno planirale neophodno je da se zavodi za zapošljavanje „oslobode“ od socijalnih politika.

Siromaštvo, socijalna zaštita i ljudska prava

Siromaštvo

Jedan od strateških ciljeva identificiranih Strateškim okvirom za Bosnu i Hercegovinu je: Smanjiti siromaštvo i socijalnu isključenost. Ispunjenje ovog cilja u narednom trogodišnjem periodu za rezultat bi imalo poboljšanje položaja ranjivih grupa koje čine: osobe sa invaliditetom, Romi, povratnici i interno raseljene osobe, obitelji sa dvoje i više djece, starije osobe, nezaposleni, niskokvalificirani radnici, žene, mladi i djeca. Također, Agenda 2030 je od svojih 17 postavljenih ciljeva prvi i drugi cilj se izravno odnose na smanjenje siromaštva i iskorjenjivanje gladi u svijetu.

Siromaštvo u Bosni i Hercegovini najčešće se mjeri indikatorima vezanim za potrošnju dok se višedimenzionalnost siromaštva posmatra kroz zdravstvo, obrazovanje, mogućnosti zapošljavanja i pristup ustanovama socijalne zaštite. Prema posljednjim dostupnim podacima Agencije za statistiku 16,9% stanovništva živjelo je u relativnom siromaštvu. Najbogatija petina je 4,9 puta više trošila u odnosu na najsiromašniju petinu.

Na osnovu podataka Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine¹⁸, stopa siromaštva starih (65+) te djece (<15 godina), je veća od prosječne za zemlju. Stopa siromaštva starih iznosi 19,6%, a udio djece koja žive u domaćinstvima koja su relativno siromašna je 18,7%.

I obuhvat penzijama kod osoba starijih od 65 godina je nizak i iznosi 72,8%. Također, starije osobe koje nisu siromašne imaju veći obuhvat penzijama.¹⁹

Prema statusu zaposlenja nosioca domaćinstva, u najvećem riziku od siromaštva su domaćinstva u kojima je nosilac domaćinstva nesposoban za rad (38,5%), a najmanja je kada je nosilac domaćinstva zaposlen 11,6%.

Tabela 1. Stope siromaštva prema statusu zaposlenja nosioca domaćinstva

Status u zaposlenju nosioca domaćinstava	Broj siromašnih domaćinstava	Stopa siromaštva (%)
Zaposleni	47.955	11,6
Nezaposlen ili traži prvo zaposlenje	23.384	26,2
Domaćica	19.782	18,0
Nesposoban za rad	14.399	38,5
Penzioner	60.487	16,3
Ostalo	(4.612)	(32,9)
Ukupno	170.619	16,5

Izvor: BHAS na osnovu APD2015 i dostavljenih podataka DEP-u

Posebno treba istaknuti i to da se stope relativnog siromaštva značajno razlikuju urbano i ruralno. Relativna stopa urbanog stanovništva iznosi 11,3%, dok ruralnog 20,5%.²⁰

Iako se relativno siromaštvo smanjilo to ne znači da je došlo do pada apsolutnog siromaštva. Relativno siromaštvo mjeri odnos između onih koji najmanje troše sa ostalim domaćinstvima u Bosni i Hercegovini. Tako da smanjenje stope relativnog siromaštva može značiti da su najsiromašniji poboljšali položaj u

¹⁸ Podaci su dostavljeni Direkciji za ekonomsko planiranje na upit

¹⁹ Podaci dostavljeni Direkciji za ekonomsko planiranje BiH, a na osnovu Ankete o potrošnji domaćinstava

²⁰ Anketa o potrošnji domaćinstava, 2011

odnosu na bogate, a može značiti i da su bogati pogoršali svoj položaj u odnosu na siromašne a da se stvarno stanje siromašnih nije promijenilo.

Tabela 2. Pokazatelji siromaštva i nejednakosti Bosne i Hercegovine, 2011. i 2015.

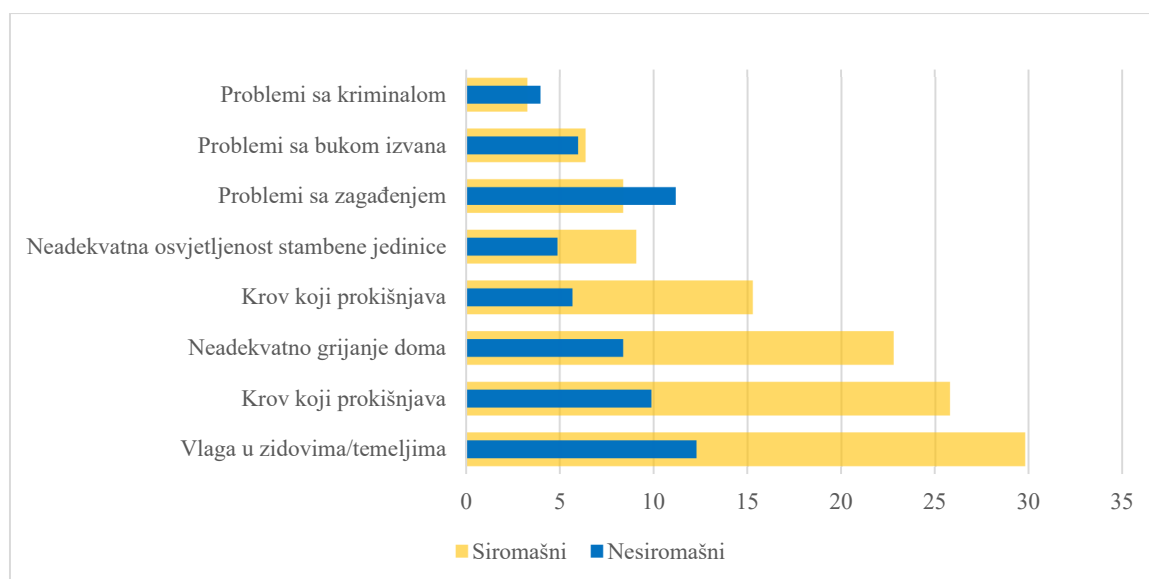
	2011	2015
Broj relativno siromašnih domaćinstava	177.277	170.619
Relativna stopa siromaštva domaćinstava (%)	17,2	16,5
Broj relativno siromašnih pojedinaca	566.025	505.816
Relativna stopa siromaštva stanovništva (%)	17,9	16,9
Relativna linija siromaštva (KM)*	416	389
Apsolutna stopa siromaštva (%)	15	-
Jaz siromaštva	25,2	24,6
Kvintilni omjer S80/S20	4,9	4,9

Izvor: BHAS

*Relativna linija siromaštva ne ovisi o inflaciji

U Bosni i Hercegovini većina domaćinstava živi u vlastitoj stambenoj jedinici. Ipak oni se susreću sa brojnim problemima vezanim za tu stambenu jedinicu. Problemi su posebno vidljivi između siromašnih i nesiromašnih porodica. Tako npr. trećina siromašnih domaćinstava se susreće sa problemom vlage u zidovima odnosno temeljima, a 12,3% nesiromašnih domaćinstava se susreće sa istim problemom. Nesiromašna domaćinstva bilježe veće probleme sa zagađenijem, a problemi sa bukom i problemi se neznatno razlikuju između bogatiji i siromašnijih domaćinstava.

Grafikon 6: Problemi sa stambenom jedinicom sa kojima se susreću siromašna i nesiromašna domaćinstva

Izvor: Podaci dostavljeni od Agencije za statistiku BiH.

Bosna i Hercegovina nema pouzdane podatke o broju beskućnika, niti se oni periodično prikupljaju. Ono što je dostupno to je na osnovu Popisa iz 2013 godine, koji je zabilježio 184 beskućnika da žive u Bosni i Hercegovini.

Prema podacima EUROSTAT²¹ u EU prosječno domaćinstvo je od ukupnih troškova nešto manje od 18,4% trošilo na hranu i piće. Za razliku od prosječnog EU domaćinstva, u Bosni i Hercegovini prema APD 2021/2022²² prosječno domaćinstvo je trećinu ukupnih izdataka odvajalo za hranu i piće (31,5%). Ovaj udio se povećao kako za BiH tako i za EU u odnosu na prethodno dostupni podatak koji je bio 2015.godine.

Prosječna mjesečna potrošnja gradskih i negradskih domaćinstava je gotovo identična, sa nešto većim vrijednostima potrošnje u negradskim domaćinstvima. Najznačajnija razlika vidljiva u potrošnji za stanovanje, tj. gradska domaćinstva imaju veću prosječnu potrošnju od negradskih domaćinstava.

Iako detaljniji podaci o potrošnji domaćinstava ne postoje nakon 2015. godine, prema Godišnjem izvještaju Centralne Banke Bosne i Hercegovine primjetna je veća potrošnja domaćinstava.

Postoje i drugi pokazatelji koji mogu indicirati da li se siromaštvo povećalo ili smanjilo, posebno kada govorimo o najsiromašnijoj petini stanovništva koji većinu kućnog budžeta troše na hranu. Jedan od takvih pokazatelja je prevelenca stanovništva umjerene ili teške nesigurnosti u snabdijevanju hranom u populaciji (FIES).

Ovaj pokazatelj se bazira se na takozvanoj FIES skali (Food Insecurity Experience Scale) koju izrađuje Organizacija za hranu i poljoprivredu (FAO). To je metoda koja mjeri pristup hrani i provodi se godišnje na osnovu unaprijed definisanog intervjua. Bosna i Hercegovina se 2019.godine nalazila u lošijem položaju (10,0) nego što je to bilo 2017. godine, tako da se može reći da se pogoršava snabdijevanje hranom u populaciji, koji nije bio uvjetovan pandemijom i nestabilnošću u globalnim lancima snabdijevanja. Ovaj indikator je veoma bitan i iz aspekta što se nesigurnost za snabdijevanje hranom povećala i u razvijenim zemljama. To se dešava iz nekoliko razloga, kao što su: poremećaji u globalnim lancima snabdijevanja hranom izazvani pandemijom, ratna dešavanja na evropskom tlu, nepovoljne klimatske promjene, kao i nepovoljni ekonomski trendovi koji vladaju u pojedinim zemljama. Iako se stanje u Bosni i Hercegovini pogoršava od 2017. godine, ako uporedimo prosječne vrijednosti za period 2018–2020²³, Bosna i Hercegovina je u boljem položaju od zemalja iz regije (Albanija 33,8; Hrvatska 11,0; Crna Gora 13,5; Sjeverna Makedonija 17,7 te Srbija 12,0).

Sistem socijalne zaštite u BiH

Cilj sistema socijalne zaštite je da doprinese društvenoj stabilnosti države, tako što će se najugroženijim dijelovima društva omogućiti pristup neophodnoj pomoći, posebno kada je visoka stopa nezaposlenosti i samim time i potreba za socijalnom pomoći, što je slučaj u Bosni i Hercegovini.

Oblast socijalne zaštite u Bosni i Hercegovini je u nadležnosti entiteta, kantona i Brčko distrikta. Prava socijalne zaštite propisana zakonima iz ove oblasti nisu u potpunosti provedena u praksi, a zbog finansijskih ograničenja na svim nivoima vlasti. To za posljedicu ima da se neke beneficije ne isplaćuju ili se iznosi smanjuju.

Službe za socijalnu zaštitu nemaju dovoljno kapaciteta za procjenu potreba ugroženih skupina, niti finansijskih sredstava za pružanje odgovarajuće podrške. Prava iz socijalne zaštite uglavnom se utvrđuju na temelju statusa, što dovodi do nejednakosti u pružanju socijalnih naknada. Spor privredni oporavak, loše makroekonomske performanse i neadekvatno ekonomsko upravljanje i dalje rezultiraju kontinuirano visokom stopom nezaposlenosti, velikim brojem radno sposobnog stanovništva isključenog sa tržišta rada te, analogno tome, visokom stopom siromaštva u Bosni i Hercegovini, kao i povećanje problema u vezi socijalne isključenosti

Pravo na socijalnu zaštitu obezbjeđuje se pružanjem usluga socijalne zaštite i materijalnim podrškom. Cilj sistema socijalne zaštite je da doprinese društvenoj stabilnosti države, tako što će se najugroženijim

²¹ Podatak se odnosi na 2020 godinu

²² Istraživanje je provedeno u periodu 1.4.2021.-31.3.2022. godine

²³ Food Agriculture Organisation, State of Food Security and Nutrition in the World 2021, str. 141

omogućiti pristup neophodnoj pomoći. Posebno je značajno kada je visoka stopa nezaposlenosti i potreba za socijalnom pomoći, što je slučaj u Bosni i Hercegovini.

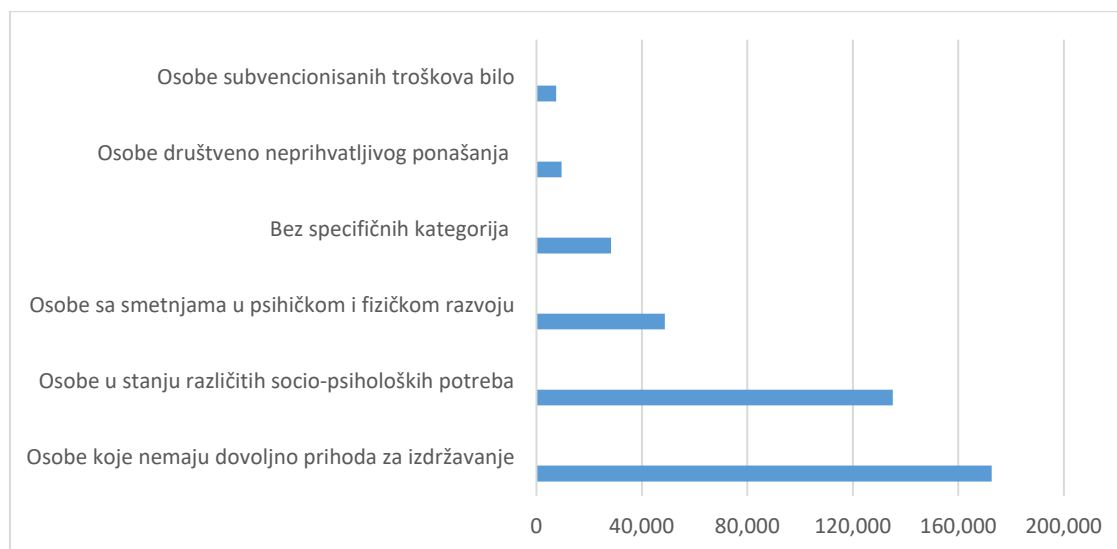
Socijalna zaštita u Bosni i Hercegovini (socijalno osiguranje i socijalna pomoć) u nadležnosti je entiteta i kantona u Federaciji Bosne i Hercegovine, te zavisno od nadležnosti postoje i razlike kod pružanja usluga i naknada.

Prava iz socijalne zaštite uglavnom se utvrđuju na temelju statusa, što dovodi do nejednakosti u pružanju socijalnih naknada. Službe za socijalnu zaštitu nemaju dovoljno kapaciteta za procjenu potreba ugroženih skupina, niti finansijskih sredstava za pružanje odgovarajuće podrške. Spor privredni oporavak, loše makroekonomske performanse i neadekvatno ekonomsko upravljanje i dalje rezultiraju kontinuirano visokom stopom nezaposlenosti, velikim brojem radno sposobnog stanovništva isključenog sa tržišta rada te, posljedično, visokom stopom siromaštva u Bosni i Hercegovini, kao i usložnjavanjem problema socijalne isključenosti.

Prema posljednjim zvaničnim podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine u 2022.²⁴ godini jedan od oblika socijalne zaštite primalo je ukupno 510.036 korisnika, što je manje u odnosu na 2021. godinu, kada je taj broj iznosio 521.218 korisnika. Taj broj je zadnjih godina u stalnom padu. Od toga 402.186 su punoljetni korisnici ili 78,85 %, a 107 850 su maloljetni korisnici ili 21,15 % gdje malo više prednjače osobe muškog pola.

Gledano po kategorijama punoljetnih korisnika, najviše je osoba koje nemaju dovoljno prihoda za izdržavanje, njih 167 520 ili 41,65 %. Zatim slijede osobe u stanju različitih socio – psiholoških potreba koju čine 130 680 korisnika ili 32,49 %. Osoba sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju bilo je 50 154 ili 12,47 %. Osoba društveno neprihvatljivog ponašanja bilo je 9 346 korisnika ili 2,32 %. Psihički bolesnih bilo je 8 247 korisnika ili 2,05 %. Osoba subvencionisanih troškova bilo je 6 164 korisnika ili 1,53 %. Bez specifičnih kategorija bilo je 30 075 korisnika ili 7,47 %.

Grafikon 7: Punoljetni korisnici socijalne zaštite 2022

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2022. godina

Starateljstvo nad punoljetnim osobama u 2021 godini, imalo je 5.010 osoba, bez većih polnih razlika. Od ovog broja, najviše ih je u kategoriji od 51-70 godina i iznosio je 2.128 osoba.

²⁴ Agencija za statistiku BiH, Socijalna zaštita 2017-2022.godine

Kad su u pitanju maloljetni korisnici socijalne zaštite u BiH, od 107 850 maloljetna korisnika, najviše ih je u kategoriji od 7-14 godina starosti i to 36 275 ili 33,63 %.

Posmatrano prema kategorijama, najviše maloljetnih korisnika bilo je iz kategorije ugroženih porodičnom situacijom, njih 42 772 ili 39,65 %. Također, brojnije kategorije čine maloljetna lica u stanju različitih socijalno – zaštitnih potreba kojih je bilo 36 838 ili 34,15 % maloljetna korisnika, maloljetna lica sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju kojih je bilo 15 618 ili 14,48 % maloljetna korisnika, osobe društveno neprihvatljivog ponašanja kojih je bilo 5 022 ili 4,65 % maloljetna korisnika, dok je bez specifičnih kategorija (ostali) bilo je 7 014 ili 6,50 % maloljetnih korisnika.

Broj centara za socijalni rad u Bosni i Hercegovini u 2022 godini iznosio je 112 centara.²⁵ Primjetno je povećanje broja radnika zaposlenih u Centrima za socijalni rad kojih je u 2019. godini bilo 1.568 zaposlena, u 2020. godini taj broj iznosio je 1.624 zaposlena, u 2021. godini taj broj je iznosio 1.680 zaposlena, dok je u 2022. godini taj broj iznosio 1.776 zaposlena, od čega u velikom broju dominiraju osobe ženskog pola.

Broj slučajeva odrađenih u Centrima za socijalni rad - intervencija u 2022. godini iznosio je 559 203 slučaja i značajno je veći u odnosu na 2021. godinu kada je taj broj iznosio 447.884 slučaja.

Uprkos relativno visokim izdavanjima BDP-a za socijalna davanja u Bosni i Hercegovini, sredstva nisu dobro usmjerena. Socijalna i druga davanja iz budžeta entiteta, kantona i Brčko distrikta često se daju osobama i porodicama kojima objektivno nisu neophodna ni kao socijalna pomoć, ni kao podrška za izjednačavanje mogućnosti, već se daju na osnovu statusa, a često zavise i od ekonomske mogućnosti, primjera radi kantona.

Prema OSCE-u cilj socijalne zaštite je osiguranje trajne primjerene socijalne prilike i pravo pojedinca da bude zaštićen od nedostatka socijalnih prava, uslijed nedovoljnih sredstava. Konkretno, država ima direktnu obavezu da pruža pomoć onima koji ne mogu ostvariti pristup ili očuvati ključne osnove prava, kao što su zdravstvena njega, osnovni stambeni uslovi, voda i sanitarije, hrana i osnovni oblici obrazovanja. Pored toga, država je obavezna da koristi maksimum svojih raspoloživih sredstava, koji će omogućiti svim osobama da ostvare pravo na socijalnu sigurnost, bez diskriminacije, te moraju zajamčiti minimalno uživanje ovog prava svim osobama.²⁶

Kad je u pitanju socijalna zaštita Bosne i Hercegovine se u 2022. godini suočavala sa brojnim ozbiljnim i urgentnim socijalnim izazovima uzrokovanim posljedicama pandemije COVID-19 na one koji su već ugroženi, u stanju rizika ili ranjivi, kao što su ljudi koji žive ispod linije siromaštva, mnogočlane porodice, samohrani roditelji, Romi, interno raseljene osobe, povratnici koji su manjina u mjesto povratka, osobe sa invaliditetom i osobe starije životne dobi.

Ljudska prava

U godišnjem Izvještaju o napretku BiH, Evropska komisija preporučila da se Bosni i Hercegovini dodijeli status kandidata, čak iako su „i dalje potrebne značajne reforme kako bi se građanima osiguralo da mogu ostvarivati svoja politička prava”. Navodi se, takođe, da BiH nije ostvarila napredak u pogledu vladavine prava i izbornih reformi.

U izvještaju o uticaju Covid-19 u BiH, koji su objavili UNICEF i UNDP u junu, navodi se da je pandemija povećala siromaštvo i nestašicu hrane, te pogoršala društvene i ekonomske nejednakosti, naročito među onima koji su već u nepovoljnom položaju i onima koji su u riziku od neimaštine ili se smatraju „ranjivima”.²⁷

Romi se suočavaju s preprekama u ostvarivanju svojih prava. Prema studiji koju je provela Mreža za rano obrazovanje Roma (REYN) 2022. godine, mnoga romska djeca se suočavaju s

²⁵ Agencija za statistiku BiH, Socijalna zaštita 2017-2022.godine

²⁶ Pravo na socijalnu zaštitu u Bosni i Hercegovini, OSCE misija u BiH

²⁷ <https://www.hrw.org/bs/world-report/2023/country-chapters/bosnia-and-herzegovina>

diskriminacijom u ostvarivanju pristupa javnim uslugama, uključujući obrazovanje i zdravstvene usluge.

Institucija ombudsmana na državnom nivou ima ovlasti da istražuje navode o povredama domaćih zakona za zaštitu ljudskih prava u ime građana i da vlastima daje preporuke za otklanjanje povreda koje nisu zakonski obavezujuće.

Državni parlament ima Zajedničku komisiju za ljudska prava koja je sudjelovala u aktivnostima vezanim za ljudska prava skupa sa vladinim i nevladinim organizacijama.

Ljudska se prava zasnivaju na temeljnom načelu da sve osobe imaju pravo na uživanje svih ljudskih prava, bez obzira na razlike, kao što su: rasa, boja kože, spol, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo uvjerenje, nacionalno ili društveno podrijetlo, imovina, status po rođenju ili drugi status.

U Ustavu Bosne i Hercegovine, kao i u ustavima oba entiteta, navedena su određena građanska, politička, ekonomska, socijalna i kulturna prava. Pored toga, Ustav Bosne i Hercegovine predviđa izravnu primjenjivost Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda i njenih protokola, koja ima prioritet nad svim drugim zakonima u Bosni i Hercegovini.

Po pitanju socijalne zaštite i inkluzije, još nema državne strategije za smanjenje siromaštva i za socijalnu inkluziju i zaštitu, niti sistema za praćenje realizacije strateške politike u cijeloj državi. Kada su u pitanju osobe s invaliditetom, još uvijek prevladava institucionalna zaštita. Ne pruža se adekvatna podrška uslugama u zajednici koje omogućuju samostalan život niti postoji sveobuhvatna strategija deinstitucionalizacije. Na entitetskom nivou postoji širok spektar strategija i zakona koji se odnose na socijalnu inkluziju i zaštitu, ali se u većoj mjeri ne sprovode zbog nedostatka sredstava, neadekvatnih procedura, standarda i praksi upućivanja, te slabije koordinacije.

Po pitanjima ljudskih prava i manjina potrebna su suštinska unapređenja strateškog, pravnog, institucionalnog i političkog okvira za poštovanje ljudskih prava. Nedostatak efikasnog sprovođenja zakonodavstva za sprečavanje i zaštitu od rodno zasnovanog nasilja, posebno nasilja u porodici, i dalje izaziva zabrinutost. Neophodan je sveobuhvatniji i integrisani pristup populaciji Roma kako bi se podstakla njihova socijalna inkluzija. Usaglašavanje Bosne i Hercegovine sa zajedničkom vanjskom i sigurnosnom politikom Evropske unije se tek treba unaprijediti. Kapacitet za upravljanje migracijama, posebno u radu sa ranjivim grupama, treba dalje jačati.

Usvojeni Akcioni plan Bosne i Hercegovine za društvenu inkluziju Roma i Romkinja za period 2021-2025. godine, predviđa mjere koje su pored Agende 2030 u skladu sa „Strateškim okvirom Evropske unije za ravnopravnost, uključivanje i učestvovanje Roma za period 2020-2030. Akcioni plan je usmjeren na 5. ciljeva među kojima su i stambeno zbrinjavanje i zapošljavanje. Ovim akcionim planom predviđeno je da Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH na godišnjem nivou izdvaja 600.000 KM za zapošljavanje lica romske nacionalnosti, od čega je u 2022. godini izdvojena samo trećina, odnosno 200.000 KM. Obzirom na preuzete obaveze iz „Poznan Deklaracije“ navedenom inicijativom tražili su punu implementaciju iz Akcionog plana, čime će se smanjiti nivo nezaposlenosti ove populacije.

Prema godišnjem Izvještaju Ombudsmena za ljudska prava BiH za 2022. godinu²⁸, prezentovani su podaci o postupanju ove institucije. Tokom izvještajnog perioda ovoj instituciji se obratilo ukupno 9.315 građana i to putem direktnih kontakata, telefonskih poziva, elektronskom poštom i pisanim žalbama. Zajedno sa predmetima prenesenim iz prethodnih godina (1663 predmet), u radu je evidentirano ukupno 4.513 žalbi. U 2022. godini završeno je 2.745 predmeta (1.768 nerješanih predmeta je ostalo sa 31.12.2022. godine).

Najveći broj žalbi odnosi se na povrede građanskih i političkih prava (857), kršenje prava u pravosuđu i upravi (736), ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava (675), sve oblike diskriminacije (208), kršenja prava

²⁸ https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obudsmen_doc2023042110381041bos.pdf

djece (219), povrede prava lica lišenih slobode (77), povrede prava osoba sa invaliditetom (66) i na kraju povrede prava nacionalnih manjina (12).

U cilju poboljšanja kapaciteta u oblasti ljudskih prava u Bosni i Hercegovini u narednom periodu potrebno je usaglasiti sveobuhvatni strateški dokument u oblasti zaštite i promocije ljudskih prava i suzbijanja diskriminacije. Kao izazov stoji i unaprijeđenje sistema koordinacije sa svim nadležnim nivoima vlasti uključujući i regionalnu saradnju i saradnju sa međunarodnim institucijama. U tom smislu naročito se ističe potreba razvoja sistema razmjene i prikupljanja podataka, odnosno monitoringa, evaluacije, budžetiranja i planiranja u oblasti ljudskih prava.

Izazovi u pogledu ranjivih ciljnih skupina:

Djeca

Djeca u Bosni i Hercegovini se svakodnevno suočavaju sa brojnim izazovima u ostvarivanju svojih prava. Nažalost, rijetko postoje reakcije na slučajeve kršenja prava djeteta, a još rjeđe se primjenjuje efikasan pravni lijek. Sveobuhvatna prava garantovana djeci, u skladu sa Konvencijom o pravima djeteta, ostaju puka forma ukoliko zemlje nemaju adekvatne pravne okvire kojima se omogućuje da djeca budu svjesna svojih prava, da su im dostupni pravni lijekovi i da mogu tražiti zaštitu ili nadoknadu za čitav niz kršenja prava koja bi mogli iskusiti.

Do danas, reformski napor u Bosni i Hercegovini su se većinom fokusirali na reakcije pravosuđa u slučajevima maloljetničkog prestupništva. Mnogo manje pažnje je posvećeno načinima na koji pravosudni sistem podržava djecu čija su prava prekršena u slučajevima kada su ona žrtve krivičnog djela.

Podaci o djeci žrtvama krivičnih djela često nisu sveobuhvatni, niti su lako dostupni. Međutim prema podacima Visokog sudskog i tužilačkog vijeća Bosne i Hercegovine raste broj prijavljenih krivičnih djela u kojima su žrtve upravo djeca. Sistemi za prikupljanje podataka trebalo bi da budu koordinirani između sistema za dječju zaštitu i krivičnog pravosuđa, u slučajevima gdje je to moguće.

Sistem socijalne zaštite djece i porodica sa djecom u Bosni i Hercegovini je organizovan i uređen kroz zakone o socijalnoj zaštiti, dječjoj zaštiti i porodične zakone i provodi se prvenstveno putem Centara za socijalni rad i ustanova socijalne zaštite u Federaciji BiH, te Javnog fonda za dječju zaštitu u Republici Srpskoj. Zakonom su utvrđeni različiti oblici prava koji su zasnovani na principu ljudskih prava, a usmjereni su na određene kategorije djece u stanju socijalne potrebe.

Prema posljednjim podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine ²⁹ starateljstvo nad maloljetnim osobama u 2022. godini imalo je 1 224 osoba, bez većih polnih razlika.

Djece u hraniteljskim porodicama u 2022. godini bilo je 435 djece što je isti broj kao i 2021. godine.

Usvojene djece u 2022. godini bilo je 35 i za jedno dijete je više nego u 2021. godini. Najviše je u kategoriji djece napuštenih od roditelja, njih 15.

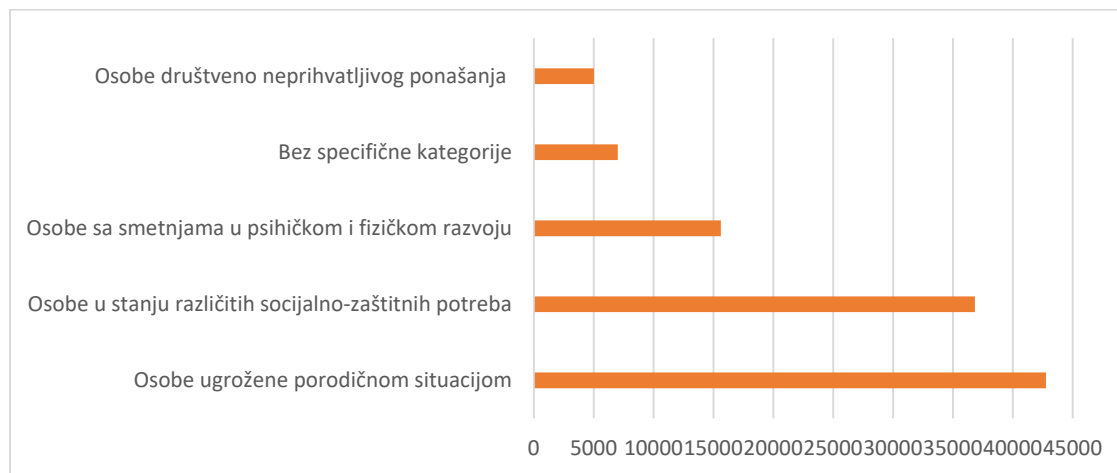
Broj djece napuštene od roditelja u 2021. godini iznosio je 493 i najmanji je u zadnjih 5 godina. Djece roditelja spriječenih da obavljaju roditeljsku dužnost, bilo je 836, djece bez oba roditelja bilo je 540 i djece roditelja lišenih roditeljskih prava bilo je 147³⁰

Osobe ugrožene porodičnom situacijom 42 772 što je manje za 4.899 osobe je manje nego 2021.godine., osobe u stanju različitih socijalno-zaštitnih potreba 36.838, osobe sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju 15.618, bez specifične kategorije (ostali) 7 014 što je značajno više nego 2021. godine kada je taj broj iznosio 5.292 osoba, te osobe društveno neprihvatljivog ponašanja 5.022.

²⁹ Agencija za statistiku BiH, Socijalna zaštita 2017-2022.godine

³⁰ Agencija za statistiku BiH, Socijalna zaštita 2017-2022.godine

Grafikon 8: Djeca u stanju socijalne potrebe 2022.

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2022

Bosna i Hercegovina ima obavezu preduzeti sve što je neophodno kako bi se izričito zabranilo fizičko kažnjavanje djeteta u svim sredinama, uključujući i porodicu. Problem vršnjačkog nasilja je i dalje jako izražen, što je vidljivo iz predmeta registrovanih u instituciji Ombudsmena Bosne i Hercegovine. U većini slučajeva radi se o verbalnom nasilju u osnovnim i srednjim školama. Vršnjačko nasilje se najčešće dešava u školi, za vrijeme odmora, u učionicama, na hodnicima ili u dvorištu.

Glavni izazovi za socijalne usluge i socijalne službe su prema UNICEFU³¹, decentralizacija, odgovornost, standardi i finansiranje. Uprkos relativno visokim izdavanjima PDP-a socijalnoj zaštiti u Bosni i Hercegovini, sredstva nisu dobro usmjerena. Postoji mogućnost poboljšanja efikasnosti u programima zaštite djece i spriječavanja i ublažavanja siromaštva.

Djeca u najvećem riziku su djeca iz socijalno ranjivih porodica, čiji su roditelji nezaposleni i koji nemaju osnovne finansijske resurse. Djeca s invaliditetom, romska djeca i djeca koja žive u disfunkcionalnim porodicama i ona koja su izložena nasilju u porodici su često socijalno isključena.

Osiguranje uslova za poboljšanje položaja djeteta i kroz sprovođenje usvojenih akcionih planova koji se odnose na zaštitu prava djeteta ostaje izazov za naredni period.

Žene

Zakonom o ravnopravnosti polova³², uređuje se, promoviše i štiti ravnopravnost polova i garantuje jednake mogućnosti svim građanima, kako u javnoj, tako i u privatnoj sferi društva, te spriječava direktnu i indirektnu diskriminaciju prema polu. Potpuna ravnopravnost polova garantuje se u svim sferama društva, a naročito u oblasti obrazovanja, ekonomiji, zapošljavanju i radu, socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti, sportu, kulturi, javnom životu i medijima, bez obzira na bračno i porodično stanje. Diskriminacija po osnovu pola i polne orijentacije je zabranjena.

Agencija za ravnopravnost polova Bosne i Hercegovine ističe da je među prioritarnim oblastima: sprečavanje i suzbijanje nasilja na osnovu pola, uključujući nasilje u porodici i trgovinu osobama, rad, zapošljavanje i pristup ekonomskim resursima, javni život i donošenje odluka te daljnje jačanje saradnje na regionalnom i međunarodnom nivou.³³

³¹ <https://www.unicef.org/>

³² „Službeni glasnik BiH“, br. 32/10

³³ <https://arsbih.gov.ba/#>

Agencija za ravnopravnost polova je pripremila novi prijedlog Gender akcionog za period 2023.-2027. (GAP BiH) koji se oslanja se na strateške ciljeve, prioritete i mjere prethodnog GAP-a BiH za period 2018.-2022. godine, strategije razvoja države i entiteta, Strategije za ravnopravnost muškaraca i žena Evropske unije i drugih relevantnih strateških dokumenata Vijeća Evrope, Evropske unije i Ujedinjenih naroda. Riječ je o okvirnom strateškom dokumentu koji daje smjernice za izradu operativnih planova i drugih provedbenih dokumenata institucija na svim nivoima organizacije vlasti u Bosni i Hercegovini. Ovaj strateški dokument sadrži sva područja društvenog života, ali su utvrđena prioriteta i međusektorska područja, kao i područja koja se odnose na jačanje sistema, mehanizama i instrumenata za postizanje ravnopravnosti polova, te jačanje saradnje i partnerstva. Na ovaj način se jasnije definišu obaveze institucionalnih mehanizama za ravnopravnost polova, kao i obaveze i odgovornosti resornih ministarstava i nadležnih institucija u svakom prioritarnom području.

GAP BiH, za period 2023.-2027. sadrži tri strateška cilja unutar kojih su definisana prioriteta područja djelovanja, odnosno programi i mjere potrebne za postizanje tog cilja.

Strateški ciljevi prema ovom prijedlogu su

- Izrada, provedba i praćenje programa mjera za unapređenje ravnopravnosti polova u državnim institucijama, po prioritarnim područjima
- Izgradnja i jačanje sistema, mehanizama i instrumenata za postizanje ravnopravnosti polova
- Uspostavljanje i jačanje saradnje i partnerstva

Prema anketi o radnoj snazi za 2022. godinu, od ukupnog broja aktivnog stanovništva 533.000 ili 38,8 % se odnosio na žene.

U ukupnom broju osoba izvan radne snage je 946.000 odnosno 62,4 %.

Od ukupnog broja zaposlenih osoba 428.000 ili 36,8% su žene.

Od ukupnog broja nezaposlenih osoba 105.000 ili 50 % su žene.³⁴

Na Općim izborima bilježimo pad u procentu izabranih žena u Zastupnički dom Parlamenta BiH (2018. godine ih je bilo 21,4%, a 2022 godine svega 16,66%)

Na entitetskom nivou veoma malo povećanje zastupljenosti žena, tako da u Zastupničkom domu Parlamenta Federacije BiH imamo 26,53%, a u Narodnoj Skupštini Republike Srpske 18% izabranih žena.

Kada je u pitanju izvršna vlast, u dokumentima koji uređuju sastav Vijeća ministara BiH, Vlade FBiH te Vlade RS nije utvrđena kvota ili druga mjera za manje zastupljeni pol. Do sada niti jedna vlada nije formirana na način da je imenovano najmanje po 40% ministara i ministrica, a žene su i dalje manje zastupljeni pol u svim vladama u BiH. U septembru 2022. godine u Vijeću ministara BiH od devet ministarstava na čelu dva ministarstva se nalaze žene (22%). U sastavu Vlade FBiH, od 16 ministarstava bile su imenovane 3 ministrice (18,75%) dok je u Vladi Republike Srpske imenovano najviše ministrica, njih 6 od 16 ministarstava (37,5%). Kada se posmatra vremenski prikaz zastupljenosti žena u vladama, može se primijetiti trend ograničenog povećanja zastupljenosti³⁵

Od ukupnog broja 425 kandidata za načelnike/ce i gradonačelnike/ce, za Izbore 2020. godine, svega je 29 žena (6,82 %) u odnosu na 396 muškaraca (93,18 %), dok je za opštinska vijeća, skupštine opština, gradska vijeća, skupštine grada i Skupštinu Brčko Distrikta BiH 12.753 (42,27%) žena, a 17.415 (57,73%) muškaraca³⁶.

³⁴ Anketa o radnoj snazi 2022; Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine

³⁵ <https://www.osce.org/files/f/documents/7/c/538641.pdf>

³⁶ <https://www.slobodnaevropa.org/a/op%C4%87inski-izbori-u-bih-a-gdje-su-%C5%BEene-/30842260.html>

Iako je udio žena u stanovništvu Bosne i Hercegovine veći od 50 posto, njihovo učešće u vlasti je daleko ispod toga.

Od velike je važnosti sprovesti istraživanja iz oblasti ravnopravnosti polova, kako bi se dobila jasnija slika stanja na terenu, što je znatno unaprijeđeno posljednjih godina usvajanjem Gender akcionih planova (GAP BiH). Usvajanjem i sprovođenjem gender akcionih planova doprinosi se boljoj ravnopravnosti polova u svim sferama društva, a naročito u oblasti obrazovanja, ekonomiji, zapošljavanju i radu, socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti, sportu, kulturi, javnom životu i medijima, bez obzira na bračno i porodično stanje.

Institucionalni okvir za rodnu ravnopravnost u BiH uključuje Agenciju za ravnopravnost spolova BiH, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, te Gender Centar FBiH i Gender centar RS kao ključne institucije. Agencija za ravnopravnost spolova BiH vrši funkcije vezane za rodnu ravnopravnost u slučaju pitanja za koja je nadležan državni nivo kao što su izbori i političke stranke, odbrana, izvještavanje tijela međunarodnih odbora, predstavljanje i koordiniranje aktivnosti, u okviru svoje nadležnosti, na međunarodnom i regionalnom nivou i slično. Gender centri se fokusiraju na uključivanje rodno osviještenih politika u oblasti koje su u nadležnosti entiteta i uključuju, između ostalog, obrazovanje, rad, poljoprivredu, unutrašnje poslove, zaštitu od nasilja u porodici, u saradnji sa nižim nivoima vlasti.

Mladi

Bosna i Hercegovina se suočava s velikim demografskim izazovima, koji uključuju neusklađenost nataliteta i mortaliteta, kao i negativan utjecaj migracija. Ova problematika ima dugoročne posljedice na ekonomiju, društvo i budućnost zemlje. Natalitet je jedan od ključnih faktora u demografskim tendencijama, a Bosna i Hercegovina se suočava s niskim natalitetom dugi niz godina. S druge strane, visok mortalitet predstavlja još jedan izazov.

Zakonska rješenja o mladima na području cijele BiH nemaju dovoljnu pažnju nadležnih institucija, samim tim i njihovo sprovođenje je nepotpuno. Nezaposlenost u Bosni i Hercegovini najviše pogađa mlade što dodatno utiče na njihovu poziciju u društvu, kvalitetu života i društvenu uključenost. Zbog ovakve situacije u zemlji i osjećaja bespomoćnosti mladih da mogu nešto promijeniti, sve veći broj mladih odlazi iz BiH i na žalost taj trend se i dalje nastavlja, što će imati dugoročne negativne posljedice.

Prioriteti mladih ljudi se ogledaju u nekoliko slijedećih područja: obrazovanje, zapošljavanje, zdravlje, socijalni status, participacija u javnom životu, kultura, sport i slobodno vrijeme. Kroz ove prioritete određuje se ekonomski i socijalni položaj mladih.

Prema Anketi o radnoj snazi za 2022. godinu, radno sposobnog stanovništva, mladih od 15-24 godina bilo je 385.000 ili 13,3 %. Od ovog broja 71.000 je zaposlenih, 38.000 je nezaposlenih i 276.000 je osoba izvan radne snage.³⁷

Migracije također igraju ključnu ulogu u lošoj demografskoj statistici Bosne i Hercegovine. Dok mnogi mladi ljudi napuštaju zemlju u potrazi za boljim životom, Bosna i Hercegovina se suočava s gubitkom talentovanih pojedinaca i radne snage. Podaci objavljeni u statističkom biltenu Migracije stanovništva 2022, u izdanju Federalnog zavoda za statistiku, iz Bosne i Hercegovine je ukupno odselilo 33.378 ljudi, od toga iz Federacije BiH 20.486, iz Republike Srpske 9.171, a iz Brčko distrikta 508 osoba.

Na polju obrazovanja ključni izazovi su:

- Loša povezanost obrazovnog sistema sa sektorom rada i zapošljavanja. Odnosno tržištem rada.
- Obrazovni sistem je baziran na nastavi sa manje prakse, za razliku od razvijenih tržišnih ekonomija.
- Izuzetno visoka stopa nezaposlenosti i neproduktivnost radne snage.

³⁷ Anketa o radnoj snazi za 2022 godinu; Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine

- Nekompatibilnost obrazovanja sa potrebama tržišta rada.
- Kašnjenje sa reformama u obrazovnom sistemu.
- Manjak adekvatnih politika razvoja ljudskih resursa.

Prepoznajući probleme s kojima se susreću, velike potencijale, te važnost djelovanja javnih politika usmjerenih prema mladima, važno je proaktivno djelovati u smjeru stvaranja pozitivne, sveobuhvatne i inkluzivne politike za mlade, odnosno donošenja novog sveobuhvatnog dokumenta vezano za mlade. Takav dokument koji bi trebao biti strateški, mogao bi obuhvatiti značajna prioritetna područja i mjere javnih politika za mlade, usmjerene na poboljšanje uslova i kvaliteta života mladih ljudi koji u osnovi imaju aktuelne potrebe ove populacije. Mnoge susjedne zemlje se suočavaju sa velikim odlaskom mladih i unapređuju aktivnosti u sprečavanju njihovog „odliva“. Vlada Republike Hrvatske je 2021. godine donijela Odluku o pokretanju postupka izrade Nacionalnog programa za mlade³⁸, za period 2022-2024. godina u cilju stvaranja podsticajnog okruženja za razvoj potencijala mladih, a radi podizanja kvaliteta njihovog života i njihove optimalne društvene integracije.

Sve politički akteri u Bosni i Hercegovini, uključujući lokalne zajednice i nevladine organizacije, trebaju činiti znatno veće napore kako bi povećali interesovanje i angažovanost mladih, a kao najveći izazov ostaje i dalje jače povezivanje Zavoda i biroa za zapošljavanje sa potrebama tržišta rada.

Starije osobe (penzioni sistem)

Penzioni sistem je dio sistema sigurnosti, odnosno, dio socio-ekonomskih politika koji služi za osiguravanje socijalne zaštite za sprječavanje rizika od siromaštva u slučaju starosti i invalidnosti rada. Na ovaj sistem, osim ekonomskih, bitno utiču demografske promjene. Trend bržeg starenja populacije predstavlja teret za sisteme socijalne zaštite. Nedovoljno izdvajanje sredstava za ovu kategoriju stanovništva izlaže starije, često siromašne ljude, riziku da postanu nova ugrožena grupa. Nedostatak veće društvene pažnje u odnosu na prava starijih ljudi je evidentan, jer oni često nemaju uticaja na politički i društveni život što je i jedan od mogućih razloga njihove dosta prisutne zanemarenosti i uskraćenosti za ljudska prava. Univerzalnost, nedjeljivost i međusobna isprepletenost ljudskih prava obavezuju državu i entitete da garantuju njihovo potpuno uživanje bez diskriminacije.

Jako važan dio ekonomskog, socijalnog i finansijskog sistema jedne zemlje je penzioni sistem. Penzije su ekonomska kategorija jer predstavljaju štednju radno aktivnog stanovništva za starost. S druge strane, penzije su i socijalna kategorija jer predstavljaju prihode starih ljudi koji nisu u stanju da, zahvaljujući svom radu, zarađuju za život.

Postojeći javni sistem penziono-invalidskog osiguranja u BiH, suočen je sa problemom nedovoljnih finansijskih sredstava za izvršenje nastalih obaveza prema pensionerima. Svi navedeni problemi povod su za pokretanje reforme socijalnog sistema baziranog na međugeneracijskoj solidarnosti. Demografska slika će se vremenom pogoršati usljed starenja stanovništva, dužeg životnog vijeka i male stope fertiliteta,

U Bosni i Hercegovini broj pensionera je i dalje u stalnom porastu.

U Federaciji Bosne i Hercegovine, broj isplaćenih penzija u decembru 2022 godine iznosio je 434.167 penzija.³⁹

Odnos broja pensionera i broja aktivnih osiguranika je gotovo izjednačen što ukazuje na ekonomsku neodrživost penzijskog sistema. Najveći broj korisnika su korisnici starosne penzije 254.787 pensionera, zatim porodične 119.721 korisnika i invalidske 59.659 korisnika.⁴⁰

³⁸<https://demografijaimladi.gov.hr/UserDocsImages/Brochure/Odluka%20o%20pokretanju%20postupka%20izrade%20Nacionalnog%20programa%20za%20mlade%20za%20razdoblje%20od%202022.%20do%202024.%20godine.pdf>

³⁹ Federalni zavod PIO/MIO, decembar 2022. godine

⁴⁰ Federalni zavod PIO/MIO, decembar 2022. godine

Prema strukturi po vrsti penzija, samostalnih penzija bilo je 356.089 penzija i prosječan iznos penzije je iznosio 557,31 KM. Ukupnih penzija (samostalnih i srazmjernih) bilo je 434.167 penzija i prosječan iznos penzije je iznosio 482,51 KM

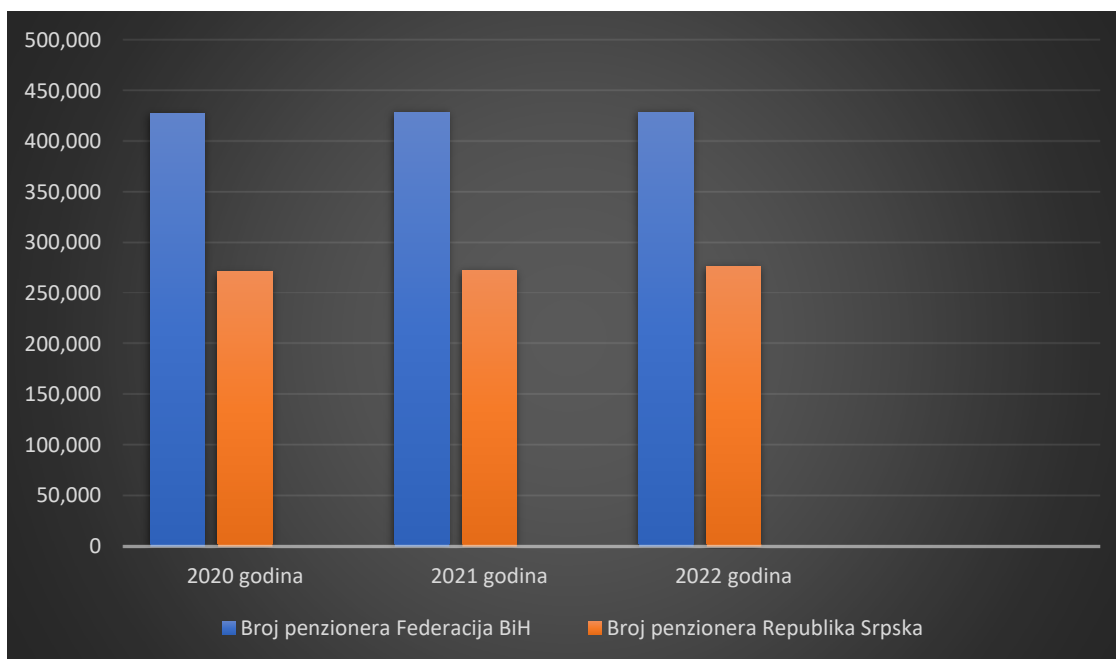
Najveći broj korisnika, njih 174.255 ili 44,36% primilo je minimalnu penziju u iznosu od 382,18 KM. Najmanji iznos penzije iznosio je do 50 KM i nju je primalo 27.831 korisnika, dok je najveći iznos penzije iznosio preko 2.174,48 KM i nju je primilo 68 korisnika što je duplo više nego 2020 godine kada je to pravo ostvarivalo 34 korisnika.

U Republici Srpskoj, broj korisnika penzija u 2022 godini iznosio je 276.503 korisnika.⁴¹

Od ukupnog broja penzionera 162.664 su korisnici starosne penzije, 72.393 su korisnici porodične, 35.252 su korisnici invalidske penzije, dok je broj korisnika po ostalim pravima iznosio 194 korisnika.⁴²

Prosječna samostalna penzija je u stalnom blagom porastu i zaključno sa decembrom 2022. godine, iznosila je 475,23 KM, što je za 60,98 KM više u odnosu na decembar 2021. kada je iznosila 414,25 KM. Najniža samostalna penzija, za 15 godina penzijskog staža, iznosila je 242,55 KM. Najveća isplaćena penzija iznosila je 2.495,54 KM.

Grafikon 9: Broj penzionera u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj

Izvori: Fond PIO/MIO Federacije Bosne i Hercegovine i Fond PIO Republike Srpske, 2022. godina

Kako broj penzionera raste svake godine, izazov koji predstoji je način obezbjeđivanja novca, posebno kada mladi u velikom broju odlaze iz zemlje čime neće biti dovoljno novca od naplate doprinosa. Iako se može činiti dobrim što je penzioni sistem na budžetu, nedostatak sredstava će se osigurati od drugih poreza, a to znači manje novca za druge budžetske kategorije i više zaduživanja i sve druge (kao domino – efekat) posljedice.

U publikaciji Efekti demografskih promjena na pružanje javnih usluga u Bosni i Hercegovini iz 2022. godine⁴³, navedeno je da su aktuelni modeli isplate penzija u Federaciji BiH i Republici Srpskoj prihvatljivi

⁴¹ Fond PIO RS, Statisticki bilten, decembar 2022 godine

⁴² Fond PIO RS, Statisticki bilten, decembar 2022 godine

⁴³ https://ba.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/effects_of_population_changes_bhs_final.pdf

sa stanovništva penzionera jer im garantuje redovne prihode, ali nedovoljne uplate doprinosa sa starenjem stanovništva i usporenim ekonomskim rastom dovode do sve većih izdataka za penzije iz drugih izvora finansiranja, kao što su indirektni porezi, zbog čega ostaje manje javnih sredstava za ulaganje u razvoj.

Prema analizi iznesenoj u ovoj publikaciji, da bi se izradio model izdataka za penzije u Bosni i Hercegovini, prije svega je potrebno razumjeti kretanja radne snage i zaposlenosti u zemlji. Iako Anketa o radnoj snazi koju sprovodi Agencija za statistiku BiH daje tačnije statističke

podatke o radnoj snazi i zaposlenom/nezaposlenom stanovništvu, ovom anketom su identifikovane sve osobe koje su u periodu prije ankete ostvarivale bilo kakav prihod, bez obzira na to jesu li prihodi od registrovane djelatnosti ili rada na sivom tržištu. Kako se penzije u velikoj mjeri oslanjaju na uplaćene doprinose prijavljenih zaposlenika, podaci iz Ankete o radnoj snazi se nisu mogli koristiti zbog velikog broja radno sposobnog stanovništva koje radi na sivom tržištu i koje ne uplaćuje poreze i doprinose u entitetske budžete. Umjesto toga, korišteni su podaci dobijeni od entitetskih poreskih uprava jer sadrže podatke o formalnom zaposlenju i uplati poreza i drugih doprinosa „iz“ i „na“ isplaćena lična primanja osiguranika.

Radna snaga po definiciji uključuje broj zaposlenih i nezaposlenih osoba, što znači da ako se očekuje porast zaposlenosti i smanjenje radne snage, taj broj će se osigurati iz nezaposlenih osoba i neaktivnog stanovništva, što može biti poseban dugoročni izazov s obzirom na dobnu strukturu radno sposobne populacije u Bosni i Hercegovini.

Osobe sa invaliditetom

Osobe s invaliditetom su i dalje vrlo marginalizirana kategorija zbog nedovoljnih i neadekvatnih zakona kojima bi se regulirala njihova prava i zbog njihove isključenosti iz procesa donošenja odluka. Posebno su žene i djeca s invaliditetom u riziku. Zakoni u oba entiteta nalažu veću fizičku pristupačnost objektima, zdravstvenim uslugama, obrazovanju i transportu za osobe sa invaliditetom, ali primjena zakonskih odredbi varira u zemlji.

Zakonima u oba entiteta i na državnom nivou zabranjena je diskriminacija osoba sa fizičkim, čulnim, intelektualnim i mentalnim invaliditetom. Međutim, nastavljena je diskriminacija po ovim osnovama. Vlasti nemaju jedinstvenu zakonsku definiciju invaliditeta. Najčešći oblici diskriminacije osoba s invaliditetom su prepreke u ostvarivanju individualnih prava, kašnjenje isplata invalidnina, prepreke pri zapošljavanju i ostvarivanju socijalne i zdravstvene zaštite. Podrška osobama s invaliditetom ovisi o uzroku nastanka invaliditeta. Osobe čiji je invaliditet povezan s ratom od 1992. do 1995. godine, bez obzira da li su ratni vojni invalidi ili civilne žrtve rata, imaju prioritet i primaju veće naknade nego druge osobe s invaliditetom.

U BiH postoji Vijeće za osobe s invaliditetom BiH, koje je stručno i savjetodavno tijelo Vijeća ministara, nadležno za praćenje ostvarivanja prava osoba s invaliditetom u BiH. Razne organizacije osoba s invaliditetom širom zemlje sudjeluju u radu Vijeća.

Prema entitetskim zakonima o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom, osobe sa invaliditetom zapošljavaju se i rade na tržištu rada pod opštim i posebnim uslovima. Pod opštim uslovima, zapošljavaju se osobe sa invaliditetom na otvorenom tržištu rada, u državnim organima, pravosudnim organima, organima lokalne uprave, javnim službama, ustanovama, fondovima, javnim preduzećima, privrednim društvima i drugim pravnim licima koja nisu osnovana za zapošljavanje osoba s invaliditetom u skladu sa zakonom. Pod posebnim uslovima zapošljavaju se osobe s invaliditetom u ustanovi i privrednom društvu koja su osnovana radi zapošljavanja osoba s invaliditetom. Primjena Zakona predstavlja konkretnu i sistemsku primjenu novog inkluzivnog odnosa društvene zajednice prema osobama s invaliditetom u ovoj oblasti, – a u skladu sa UN Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom. Zakonom je uspostavljen tzv. kvotni koncept zapošljavanja osoba s invaliditetom, po kome je svaki poslodavac obavezan zaposliti osobu/e s invaliditetom, u odgovarajućem odnosu na ukupan broj zaposlenih, odnosno 1. osoba sa invaliditetom na svakih 16 zaposlenih.

Pored civilnih invalida i civilnih žrtava rata u Bosni i Hercegovini postoji i kategorija ratnih vojnih invalida (RVI). Civilne žrtve rata i neratni invalidi u BiH ostvaruju po nazivu ista prava kao i RVI. Bitna razlika je u obuhvatu korisnika i visini primanja. Osobe s istom vrstom i najvećim stepenom invalidnosti koje ostvaruju prava na invalidninu imaju različita primanja ovisno o tome u koju kategoriju spadaju iako su im potrebe gotovo iste.

Prema posljednjim podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine za 2022. godinu, sa smetnjama u fizičkom i psihičkom razvoju bilo je ukupno 65.772 lica, od čega 50 154 punoljetnih i 15 618 maloljetnih lica, odnosno korisnika. Neznatno je povećanje u odnosu na 2021. godinu kada je taj broj iznosio 64.516 lica, odnosno 1.256. više korisnika.

Najbrojnija je kategorija sa fizičkim oštećenjima i hroničnim oboljenjima kojih je u 2022. godini bilo 23.553 korisnika. Od ovog broja, punoljetnih korisnika bilo je 20 108 i taj broj je neznatno veći u odnosu na 2021. godinu, kada je taj broj iznosio 19.830 korisnika. Kod maloljetnih, u 2022 godini je bilo 3 445 korisnika, što je neznatno povećanje u odnosu na 2021 godinu, kada je taj broj iznosio 3.403 korisnika.⁴⁴

Pod posebnim uslovima, zaposleno je 187 invalidnih osoba i u odnosu na 2021. godinu došlo je do smanjenja za 57 invalida kada je taj broj iznosio 244 invalida. Od ovog broja 178 rade u zaštitnoj radionici, a 9 rade kod kuće.⁴⁵

Prema Godišnjem izvještaju Ombudsmena za ljudska prava u Bosni i Hercegovini za 2022. godinu⁴⁶, u Odjel za praćenje ostvarivanja prava osoba s invaliditetom u toku 2021. godine ukupno su registrovana 66 predmeta (tokom 2021. godine registrovano je 43 žalbi). Jedan od razloga povećanja je i opredjeljenje Ombudsmena BiH da djeluju po službenoj dužnosti, na osnovu čega je registrovano 14 takvih predmeta, pokrenutih na osnovu saznanja iz medija ili na drugi način.

Evropska komisija je u Izvještaju o napretku za BiH za 2022.godinu, ukazala na oblasti u kojima je potrebno prioritarno djelovati, te u tom kontekstu istakla da su osobe sa invaliditetom među najugroženijim grupama, te da nije bilo napretka u rješavanju problema koji su prethodno identifikovani, posebno u pogledu lišavanja pravne sposobnosti, diskriminacije na osnovu statusa, kao i pristupačnosti objekata.

Pozitivan pomak u odnosu na oblast socijalne zaštite i zaštite prava osoba sa invaliditetom, jeste činjenica da je tokom 2022.godine na snagu stupilo više zakona i pravnih propisa kojima se na adekvatniji način uređuju oblasti u kojima osobe sa invaliditetom ostvaruju svoja prava, kao što su Zakon o ustanovama socijalne zaštite u Federaciji BiH, Nacrt zakona o jedinstvenim načelima i okviru materijalne podrške osoba sa invaliditetom, Pravilnik o jedinstvenim kriterijima i pravilima postupka medicinskog vještačenja zdravstvenog stanja Federacije BiH, 2022. godini.

Bosna i Hercegovina se Ustavom obavezala da će za sve građane osigurati ravnopravno i puno uživanje i ostvarivanje svih ljudskih prava, kao i pravo na zaštitu od diskriminacije po bilo kojem osnovu, pa i po osnovu invalidnosti.

Izbjeglice i raseljene osobe

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine nema nadležnosti za utvrđivanje statusa raseljenih lica u BiH, nego u okviru svoje koordinirajuće uloge vrši objedinjavanje podataka dostavljenih od strane nadležnih entitetskih organa i Vlade Brčko Distrikta BiH.

Navedeno ministarstvo je za potrebe sačinjavanja ovog Izvještaja za 2022. godinu dostavilo sljedeće podatke⁴⁷. Za potrebe ažuriranja Centralnog biračkog spiska, kao priprema za Opšte izbore 2022. godine koji su održani u oktobru 2022. godine, nadležni entitetski organi: Federalno ministarstvo raseljenih osoba i izbjeglica i Republički sekretarijat za raseljena lica i migracije Republike Srpske, te odjeljenje za raseljena

⁴⁴ Agencija za statistiku BiH, Socijalna zaštita 2017-2022. godine

⁴⁵ Agencija za statistiku BiH, Socijalna zaštita 2017-2022. godine

⁴⁶ Godišnjem izvještaju Ombudsmena za ljudska prava u Bosni i Hercegovini za 2022. godinu

⁴⁷ Akt Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH od 03.01.2024. godine

lica, izbjeglice i stambena pitanja Vlade Brčko Distrikta ovom ministarstvu su dostavili podatke da je u Bosni i Hercegovini u 2022. godini bilo 91.223 raseljenih osoba u statusu i to: 32.003 raseljenih osoba sa trenutnim mjestom boravka u Federaciji BiH, 59.155 raseljenih osoba sa trenutnim mjestom boravka u Republici Srpskoj i 65 raseljenih osoba sa trenutnim mjestom boravka u Brčko Distriktu BiH.

Broj izbjeglica koji se nalaze izvan zemlje prema podacima UNHCR- a je 16.925.

S ciljem stambenog zbrinjavanja najugroženijih raseljenih osoba i izbjeglih osoba iz regiona, iz donatorskih i kreditnih sredstava u 2022. godini su realizovani značajni projekti: Državni projekat stambenog zbrinjavanja (DPSZ) u vezi sa Regionalnim stambenim programom, Projekat „Zatvaranje kolektivnih centara“ i alternativnog smještaja putem osiguranja javnih stambenih rješenja – CEB II, „Projekat obnove stambenih jedinica izbjeglih osoba koji se finansira kreditnim sredstvima Suadijskog fonda za razvoj – SFD“, Program pomoći Vlade Republike Hrvatske za podršku povratku Hrvata iz Republike Hrvatske u BiH, čiji je cilj obnova i rekonstrukcija stambenih jedinica i druge mjere podrške provođenja Aneksa VII DMS-a.

Tabela 3: Pregled projekata finansiranih kreditnim sredstvima u 2022. godini⁴⁸

Projekat	Broj obnovljenih stambenih jedinica	Broj stambenih jedinica čija je izgradnja u toku	Broj preostalih stambenih jedinica koje će biti izgrađene do završetka projekta	Godina završetka projekta
CEB 2	1070	787	358	2025
SFD	690	53	158	2024
	1760	840	516	

Tabela 4: Pregled projekata finansiranih donatorskim sredstvima u 2022. godini

Projekat	Broj obnovljenih stambenih jedinica	Broj stambenih jedinica čija je izgradnja u toku	Broj preostalih stambenih jedinica koje će biti izgrađene do završetka projekta	Godina završetka projekta
DPSZ	2319	359	359	2023
Program Vlade RH	213	0	59	2020
	2532	359	418	

Što se tiče podataka o emigraciji, prema statističkim podacima dostupnim iz 53 zemlje prijema, ukupan broj emigranata rođenih u BiH, bez obzira na njihovo sadašnje državljanstvo, iznosi 1.836.961 osoba. Prema dostupnim zvaničnim podacima agencija za statistiku zemalja prijema i diplomatsko – konzularnih predstavništava BiH, procjena ukupnog broja osoba koje žive u iseljeništvu, a koje vode porijeklo iz BiH iznosi oko 2,2 miliona osoba.

Procjene stope emigracije, odnosno broja emigranata iz BiH u svijetu u odnosu na broj stanovnika u BiH, su različite i kreću se od 44,5%, što je procjena Svjetske banke, do preko 50%, što su procjene različitih istraživanja.

Broj osoba BiH porijekla koje su stekle državljanstvo drugih zemalja nije poznat, ali se procjenjuje da je najveći broj iseljenika iz BiH koji su stekli državljanstvo zemalja prijema i dalje posjeduju državljanstvo BiH, jer države prijema svojim zakonodavstvom daju takvu mogućnost ili je to uređeno sporazumom o dvojnomo državljanstvu zaključenim sa BiH.

⁴⁸ Izvor: Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, 2024.

Kao izazovi i dalje ostaje prevazilaženje prepreka procesa povratka u našu zemlju su završetak izgradnje i obnove stambenih jedinica u skladu sa Aneksom VII Dejtonskog mirovnog sporazuma, zatim podsticanje i osiguranje uslova za održivog povratka sa svim jednakim pravima, te osiguranje obrazovanja, zapošljavanja i ostvarivanje zdravstvene i socijalne zaštite. Kao vrlo prioritetan i poseban izazov takođe ostaje razvijanje strategija i politika za zadržavanje mladih u Bosni i Hercegovini koji sve više emigriraju.

Zdravstveni sektor

Uživanje najvećeg mogućeg standarda zdravlja jedno je od fundamentalnih prava svakog čovjeka, bez obzira na rasu, religiju, političko opredjeljenje, ekonomske i socijalne uslove. Pitanje zdravlja značajno prevazilazi okvire zdravstvenog sektora, jer su njegove glavne determinante (starost, spol i nasljeđivanje) vezane s uslovima življenja, faktorima okoliša, stilovima života, socio-ekonomskim faktorima, faktorima vezanim za odgoj, obrazovanje i kulturu te funkcionisanja sistema zdravstvene zaštite i socijalne zaštite.

Značaj zdravlja prepoznat je i novom Agendom 2030 gdje je zdravlje prepoznato kao jedan od 17 ciljeva održivog razvoja, i to Cilj 3: Zdravlje i blagostanje.

U Okviru za implementaciju ciljeva održivog razvoja u BiH nalazi se deset indikatora sa ciljanim vrijednostima koji se odnose na SDG Cilj 3 odnosno na pravac razvoja „Društvo jednakih mogućnosti“.

Zdravstveni sektor u Bosni i Hercegovini je disagregiran po nadležnostima što ima za posljedicu različit nivo kvaliteta i pristup uslugama između kantona i entiteta RS i BD. Kapaciteti medicinskog kadra su znatno manji od EU28 prosjeka što za posljedicu ima otežan i nepravovremen pristup pacijentu. Bosnu i Hercegovinu karakteriše povećavanje troškova u sektoru zdravstva, što se jednim dijelom može objasniti i starenjem stanovništva, a i činjenicom da liječenje postaje „skuplje“ uvođenjem novih tehnologija i laboratorijskih nalaza.

Očekivani životni vijek pri rođenju (LE- Life expectancy)⁴⁹ se smanjio za oba spola u 2021. godini za dvije godine u odnosu na pred-pandemijsku 2019. godinu. Prema Svjetskoj zdravstvenoj organizaciji, očekivani životni vijek za žene je dostigao 78 godina, a za muškarce 73 godina.⁵⁰ Bosna i Hercegovina ne odstupa značajno od regiona u pogledu Očekivanog životnog vijeka.

Dojenačka smrtnost je jedan od najboljih pokazatelja zdravstvenog stanja stanovništva, posebno djece. Stopa dojenačke smrtnosti⁵¹ u Bosni i Hercegovini je promjenjiva, i u porastu je ako posmatramo referentnu 2013.godinu i to sa 5,9/1.000 živorođenih (2013) na 6,2 promila u 2020. U 2021. godini, dolazi do visokog pada u stopi dojenačke smrtnosti, što ujedno predstavlja i najnižu vrijednost od kako se mjere, te je iznosila 4,6 promila.⁵² Ponovo u 2022.godini dolazi do povećanja dojenačke smrtnosti, i o na iznosi 5,8 promila. Upravo zbog toga ne možemo reći da je došlo do poboljšanja u pogledu ovog indikatora, u posljednjih 10 godina, radi oscilacija u mjerenju.

SZO objavila je podatak o standardiziranoj stopi smrtnosti u Bosni i Hercegovini za 2014. i 2016 koja je za razliku od opće stope mortaliteta uporediva sa drugim državama.⁵³ Standardizirana stopa smrtnosti se značajno povećala u 2016.godini u odnosu na 2014.godinu (856 smrti na 100.000 u odnosu na 753/100.000). Pored toga, standardizirana stopa smrtnosti u Bosna i Hercegovina je veća od standardizirane stopu smrtnosti od prosjeka EU članica (856 smrti na 100.000 u odnosu na 546/100.000⁵⁴). U 2014 godini bili smo u povoljnijem položaju od Srbije i Makedonije, ali već u 2016.godini smo na vrlo sličnom nivou.

⁴⁹ **Očekivani životni vijek** je osnovni indikator zdravlja stanovništva. Očekivani životni vijek predstavlja (u statističkom smislu) očekivani broj godina preostalog životnog vijeka u određenoj životnoj dobi. On prikazuje stvarnu situaciju mortaliteta u zemlji i kumulativni efekt faktora rizika, ozbiljnost bolesti i učinkovitost intervencija i liječenja.

⁵⁰ <https://www.who.int/countries/bih/en/>

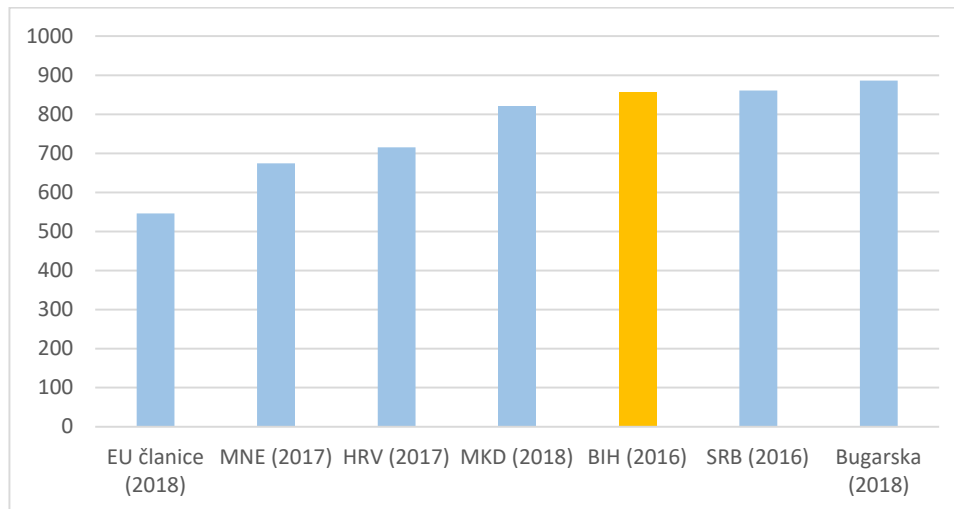
⁵¹ Stopa dojenačke smrtnosti pokazuje odnosu između umrle djece do jedne godine na 1,000 živorođene djece u jednoj godini

⁵² Demografija 2022, BHAS

⁵³ Radi se o posebnom obračunu koji uzima u obzir petogodišnje raspone stanovništva koji su dostupni nakon popisa , https://gateway.euro.who.int/en/indicators/hfamdb_113-sdr-all-causes-per-100-000/#id=29347 (last update: 23.09.2023.)

⁵⁴ Odnosi se na 2018.godinu

Grafikon 10: Standardizirana stopa smrtnosti (SDR), svi uzroci, zadnje dostupan podatak

Opća stopa mortaliteta u 2022.g. je manja nego u prethodnoj godini i iznosi 12 promila. Tokom 2022. godine u Bosni i Hercegovini umrle su 41.296 osoba, te predstavlja smanjenje od 9.037 umrlih. Prema spolnoj strukturi 51,2% je umrlo muškaraca a 48,8% žena. Jedan od uzroka smanjenja opće smrtnosti u odnosu na prethodnu godinu je prestanak pandemije Covid-19, budući da je u 2021.g. 10.242 smrti uzrokovano ovim virusom, a u 2022.godini svega 3.379. U odnosu na predpandemijsku, 2019.godinu, zabilježeno je povećanje broja umrlih osoba od skoro 2.500 hiljade.

I dalji najveći udio smrti je povezan sa kardiovaskularnim oboljenjima (43,9%). Smrtnost uzrokovana oboljenjima cirkulacijskog sistema je češća kod žena nego kod muškaraca (9.618 u odnosu na 8.508). Nakon smrti uzrokovane oboljenjima cirkulacijskog sistema, vodeći uzrok smrtnosti su maligne neoplazme (18%). Značajni uzroci smrtnosti, su i endokrina i metabolička oboljenja sa poremećajem u ishrani te oboljenja respiratornog sistema.

Najčešći uzrok kardiovaskularnih oboljenja je nezdrav način života, a posebno konzumiranje duhana i cigareta, ali i zagađen vazduh. Prosječna godišnja koncentracije PM 2,5 je najveća u Evropi (27,748 $\mu\text{g}/\text{m}^3$). Svjetska zdravstvena organizacija (SZO) dala je smjernice za PM2.5 a to je da godišnje koncentracije ne smiju prelaziti 10 mikrograma po kubnom metru, što predstavlja donji raspon preko kojeg su primijećeni štetni zdravstveni efekti.

Posljednje istraživanje o korištenju duhana provedeno je u FBiH 2018. godine, a u RS 2019. godine. Ovo istraživanje pokazuje značajnu konzumaciju duhana među školskom djecom u oba entiteta, s tim da je u FBiH ona značajnija.

Osiguravanje kvalitetne i dostupne javne zdravstvene zaštite za sve građane, uključujući i marginalizovane grupe, jedan je od ključnih reformskih prioriteta BiH. Romi imaju pristup zdravstvenim uslugama samo ako su registrovani kod administracije za zapošljavanje ili obrazovanje. Zbog ovoga mnogi Romi nemaju zdravstveno osiguranje.

Finansiranje sektora zdravstva u Bosni i Hercegovini

Bosnu i Hercegovinu karakteriše kontinuirano povećavanje troškova u sektoru zdravstva, tako da su u 2021 godini izdaci u zdravstvu su iznosili 3 milijarde 740 miliona KM, što je za 371 miliona više nego prethodne godine.⁵⁵ Ukupni izdaci u zdravstvu su rasli brže nego BDP tako da je udio zdravstvenih izdataka u BDP-u iznosio 9,6%. Kontinuirano povećanje izdataka se jednim dijelom može objasniti i starenjem

⁵⁵ Agencija za statistiku BiH, Nacionalni zdravstveni računi

stanovništva, a i činjenicom da liječenje postaje „skuplje“ uvođenjem novih tehnologija i većeg spektra laboratorijskih nalaza. Pored toga, treba imati u vidu da je 2020.godina bila „pandemijska“ godina te je zasigurno doprinijela većim izdacima u zdravstvu.⁵⁶

Odnos između privatnih i javnih izdataka je blago promijenjen u odnosu na prethodnu godinu, te je su 2021. godini 71% činili javni izdaci a 29% privatni izdaci. Radi poređenja, u Hrvatskoj samo 18,1% ukupne potrošnje čine privatni izdaci, što ukazuje na smanjenu finansijsku dostupnost zdravstvenih usluga u Bosni i Hercegovini.⁵⁷ Gotovo sva privatna potrošnja⁵⁸ (99%) ide na direktne izdatke domaćinstava, dok samo mali dio privatne potrošnje (1%) ide na dobrovoljno plaćanje zdravstvene zaštite.⁵⁹

Usluge dugotrajne njege, preventivne zdravstvene zaštite i zdravstvene administracije se gotovo isključivo finansiraju iz javnih izdataka, dok se medicinska sredstva za vanbolničke pacijente u većoj mjeri finansiraju iz privatnih izdataka, odnosno iz direktnih izdataka domaćinstava.

Iako Bosna i Hercegovina ima prosječno kraću dužinu boravka u bolnicama i bolničko liječenje u Bosni i Hercegovini u odnosu na EU, ono iziskuje značajne izdatke.

Najviše novca se izdvaja za bolničko liječenje. U 2021.godini više od polovine (63,1%) ukupne potrošnje za zdravstvo utrošeno je na usluge liječenja i rehabilitacije, dok je 27% ukupne potrošnje utrošeno na medicinska sredstva.⁶⁰

U 2021. godini u BiH je više od polovine ukupne potrošnje za zdravstvo utrošeno na usluge liječenja i rehabilitacije, dok je 25% potrošnje utrošeno na medicinska sredstva. Na preventivnu njegu⁶¹, e, u 2021. godini, utrošeno je 2% ukupnih sredstava za zdravstvo.⁶²

⁵⁶ Statistika nacionalnih zdravstvenih računa, Agencija za statistiku BiH, u dijelu metodologija navodi se da su uračunati i izdaci koji se odnose na Covid-19.

⁵⁷ SZO Nacionalni računi

⁵⁸ U direktne izdatke domaćinstava, odnosno plaćanja „iz džepa“ spadaju formalna i neformalna plaćanja. Formalna plaćanja obuhvataju participaciju u javnim zdravstvenim uslugama i participaciju za lijekove, druga direktna plaćanja kod privatnih zdravstvenih radnika (zubari, specijalisti, dijagnostika, kupovina naočala) i plaćanje za lijekove bez recepta i druga terapijska pomagala

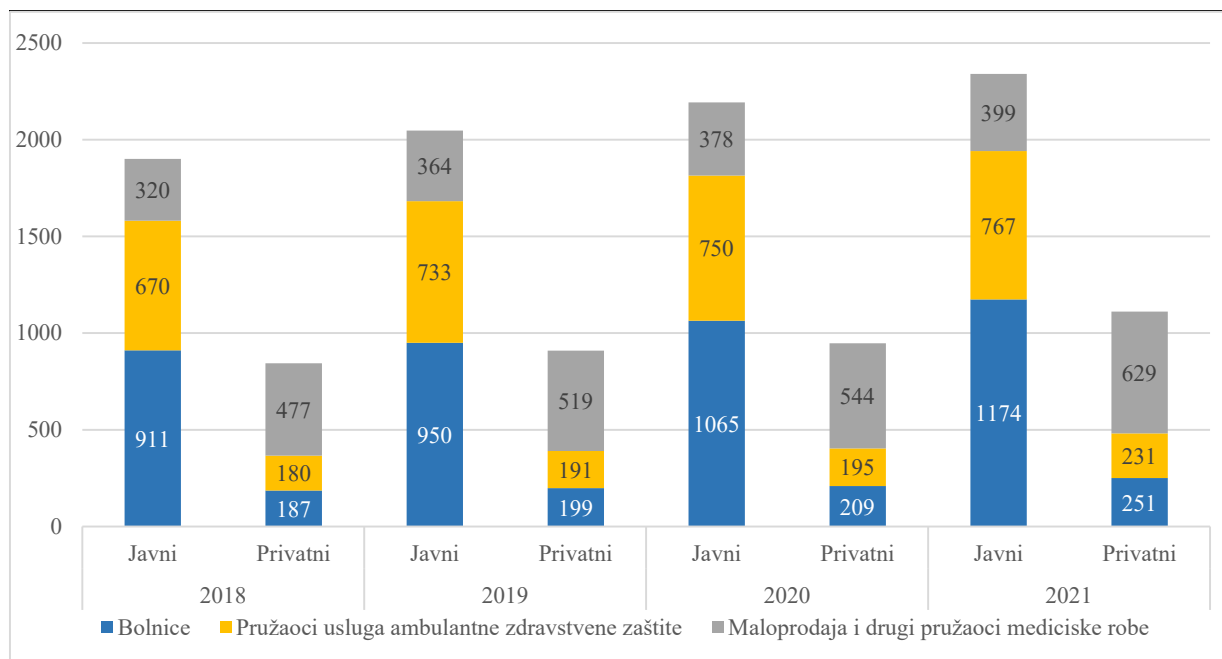
⁵⁹ BHAS, Statistika nacionalnih zdravstvenih računa, Sarajevo 30.06.2022

⁶⁰ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Saopćenje: Demografija i socijalne statistike, „Statistika nacionalnih zdravstvenih računa“, Sarajevo, 30.06.2021

⁶¹ Preventivna njega obuhvata: programe informisanja, edukacije i savjetovanja, programi imunizacije, ranog otkrivanja bolesti, praćenja zdravstvenog stanja stanovništva, epidemiološko praćenje i kontrola rizika od bolesti, te programi pripreme za odgovor na katastrofe

⁶² U podatke su uključeni i troškovi vezani za Covid-19 pandemiju (troškovi vezani za PCR testiranje i praćenje kontakata).

Grafikon 11: Izdaci za zdravstvo prema pružaocima usluga zdravstvene zaštite (top tri) i izvorima finansiranja u Bosni i Hercegovini, 2021, u milionima KM

Izvor: Nacionalni zdravstveni računi, Saopštenja Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine

Na administraciju i upravljanje zdravstvenim sistemom troši se oko 2% od ukupnih izdataka.

Ono što predstavlja izazov u zdravstvenom sektoru u Bosni i Hercegovini je svakako racionalizacija troškova uz istovremeno obezbjeđenje novih izvora finansiranja. Jedan od značajnih izazova je i pristup zdravstvenoj zaštiti kako ustanovama zdravstvene zaštite tako i medicinskom osoblju. Također, treba posvetiti pažnju finansijskoj dostupnosti, te iznaći način smanjenja udjela privatnih izdataka u ukupnim izdacima. Jedan od izazova u narednom periodu za kreatore politika je i prevencija zaraznih i nezaraznih bolesti.